

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ФІНАНСІВ І КРЕДИТУ**

**ПОДАТОК НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ, ЙОГО РОЛЬ У ФОРМУВАННІ
ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ**

**Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – перший (бакалаврський)**

Виконала:

студентка 4 курсу, групи 472
денної форми навчання
спеціальності 072 «Фінанси, банківська
справа та страхування»

Українець Інна Захарівна _____

Керівник:

доцент кафедри фінансів і кредиту

Бак Наталія Андріївна _____

*До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол №__ від «__» травня 202__ р.
Завідувач кафедри фінансів і кредиту
_____ проф. Нікіфоров П.О.*

АНОТАЦІЯ

Українець І.З. Податок на додану вартість, його роль у формуванні доходів державного бюджету України. Рукопис. Дипломна робота на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 072 – Фінанси, банківська справа і страхування. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2025.

У дипломній бакалаврській роботі розкрито економічну сутність податку на додану вартість, охарактеризовано принципи, методи та моделі його адміністрування, проаналізовано сучасні підходи до оцінки впливу ПДВ на формування доходів державного бюджету України. У роботі здійснено моніторинг тенденцій надходжень ПДВ до бюджету за останнє десятиліття, оцінено ефективність справляння податку в розрізі галузей, а також виявлено фактори, що впливають на обсяги надходжень. На основі результатів кількісного аналізу визначено внутрішні резерви збільшення фіскального потенціалу ПДВ та сформульовано пропозиції щодо удосконалення адміністрування цього податку з урахуванням цифрової трансформації податкової системи. Проведено оцінку очікуваного економічного ефекту від впровадження запропонованих заходів.

Ключові слова: податок на додану вартість, фіскальна ефективність, державний бюджет, адміністрування податків, податкові надходження.

SUMMARY

Українець І.З. Value Added Tax and Its Role in the Formation of State Budget Revenues in Ukraine. Manuscript. Bachelor's Thesis for the Degree of Bachelor in Specialty 072 – Finance, Banking and Insurance. Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, 2025.

The bachelor's thesis reveals the economic essence of value added tax (VAT), describes the principles, methods, and models of its administration, and analyzes current approaches to assessing the VAT's impact on the formation of Ukraine's state budget revenues. The paper provides monitoring of VAT revenue trends over the last decade, evaluates the efficiency of VAT collection by sectors, and identifies the key influencing factors. Based on quantitative analysis, the internal reserves for increasing the fiscal potential of VAT are determined and proposals are formulated to improve the administration of this tax, considering the digital transformation of the tax system. The expected economic effect of the proposed measures is also assessed.

Key words: value added tax, fiscal efficiency, state budget, tax administration, tax revenues.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання чужих ідей, результатів і текстів наукових досліджень мають посилання на відповідне джерело.

_____ Українець І.З.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ.....	6
1.1. Економічна суть і значення податку на додану вартість.....	6
1.2. Принципи, методи та моделі адміністрування податку на додану вартість.....	12
1.3. Теоретичні підходи до оцінки впливу ПДВ на доходи державного бюджету.....	19
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ РОЛІ ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ У ФОРМУВАННІ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ.....	24
2.1. Моніторинг тенденції формування надходжень ПДВ.....	24
2.2. Оцінка ефективності справляння ПДВ в Україні.....	33
2.3. Фактори впливу на надходження ПДВ та їх кількісна оцінка.....	42
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ СПРАВЛЯННЯ ПДВ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ.....	50
3.1. Виявлення резервів збільшення надходжень ПДВ до державного бюджету.....	50
3.2. Пропозиції щодо удосконалення адміністрування ПДВ в Україні.....	55
3.3. Оцінка очікуваного економічного ефекту від запропонованих заходів.....	65
ВИСНОВКИ.....	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	76

ВСТУП

Податкова система держави є одним із ключових інструментів впливу на соціально-економічний розвиток, а податок на додану вартість (ПДВ) — її найвагомішим джерелом фіскальних надходжень. Саме ПДВ, як універсальний непрямий податок, справляє суттєвий вплив на бюджетну стабільність, споживчу поведінку, інвестиційну активність і рівень тінізації економіки. У сучасних умовах, коли Україна перебуває в стані глибоких структурних трансформацій, викликаних як внутрішніми реформами, так і зовнішніми потрясіннями, питання підвищення ефективності адміністрування ПДВ, а також розкриття його потенціалу у формуванні доходів бюджету набувають особливої актуальності.

Незважаючи на послідовні кроки щодо цифровізації адміністрування та впровадження ризикоорієнтованих підходів, система справляння ПДВ все ще характеризується наявністю податкового розриву, зловживаннями під час формування податкового кредиту, проблемами з відшкодуванням та обмеженою результативністю контролю в окремих секторах. Серед українських науковців вагомий внесок у дослідження цієї проблематики зробили такі вчені, як Фоміна Т. В., Базанова К. А., Бондаренко Н. М., Матухно М. О., які вивчали концептуальні підходи до удосконалення непрямого оподаткування, роль ПДВ у детінізації економіки та розвиток інституційного середовища. Однак, з урахуванням новітніх цифрових викликів, активізації тіньової економіки в умовах війни та посилення євроінтеграційного курсу України, постає потреба в поглибленому дослідженні сучасного механізму адміністрування ПДВ і його результативності у формуванні державних фінансів.

Метою випускної кваліфікаційної роботи є обґрунтування шляхів підвищення фіскальної ефективності податку на додану вартість через удосконалення механізмів його адміністрування та посилення його ролі в структурі доходів державного бюджету України.

Досягнення цієї мети потребує виконання таких **завдань**:

- розкрити економічну сутність і значення ПДВ;

- проаналізувати принципи, методи та моделі адміністрування податку;
- охарактеризувати теоретичні підходи до оцінки впливу ПДВ на бюджетні доходи;
- здійснити моніторинг тенденцій надходжень ПДВ;
- оцінити ефективність справляння податку в Україні;
- виявити фактори впливу на надходження та надати їх кількісну оцінку;
- ідентифікувати резерви збільшення фіскального потенціалу ПДВ;
- сформулювати пропозиції щодо вдосконалення адміністрування та здійснити оцінку очікуваного економічного ефекту від їх реалізації.

Об’єктом дослідження виступає податкова система України в контексті її впливу на формування доходів державного бюджету.

Предметом дослідження є фінансово-економічний механізм функціонування податку на додану вартість як ключового інструменту мобілізації державних доходів.

Методологічною основою дослідження стали положення сучасної економічної теорії, теорії державних фінансів, податкової політики, результати наукових праць вітчизняних і зарубіжних економістів, а також чинна нормативно-правова база, зокрема Податковий кодекс України, закони України, методичні матеріали Державної податкової служби та Міністерства фінансів України. У процесі виконання роботи використано загальнонаукові методи пізнання: аналіз, синтез, індукція, дедукція, історико-логічний метод, метод порівняння, а також спеціальні економічні методи: графічне моделювання, економетричний аналіз, статистичне групування і порівняльний аналіз.

Інформаційну базу дослідження становлять аналітичні огляди та звіти Державної податкової служби України, Міністерства фінансів України, Рахункової палати, Державної казначейської служби, звіти Світового банку, МВФ, OECD, статистичні дані Державної служби статистики України, а також нормативно-правові акти, наукові статті, монографії та публікації у фахових виданнях.

Обсяг і структура роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. У першому розділі представлено теоретико-методологічні основи дослідження ПДВ, у другому – здійснено аналіз надходжень та ефективності його адміністрування в Україні, у третьому – сформульовано рекомендації щодо оптимізації адміністрування та надано оцінку фіскального ефекту від їх реалізації.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ

1.1. Економічна суть і значення податку на додану вартість

Еволюція та концепція податку на додану вартість (ПДВ) у фіскальній теорії становить окремий пласт розвитку податкової думки XX–XXI століть. ПДВ як економічний та правовий феномен виник відносно нещодавно, що контрастує з більшістю традиційних податків, відомих ще з античних часів. Його концептуальні витoki сягають початку XX століття, коли Вільгельм Сіменс запропонував ідею податку на додану вартість як інструменту, здатного усунути недоліки каскадної моделі оподаткування. Водночас ця пропозиція залишалася лише теоретичною до 1954 року, коли французький економіст Моріс Лоре адаптував ідею до умов національної податкової системи Франції та вперше реалізував ПДВ як універсальний непрямий податок [10].

На відміну від прямих податків, які враховують матеріальне становище платника, ПДВ характеризується нейтральністю щодо джерела доходу споживача та не розрізняє економічний статус платника. Його ключовою особливістю є те, що фактичний тягар сплати податку несе кінцевий споживач, хоча облік та перерахування до бюджету здійснює продавець як податковий агент. Це дозволило запровадити більш стабільний і передбачуваний механізм наповнення державного бюджету, зменшити тиск на виробників і запровадити принцип податкової справедливості у сфері споживання.

Запровадження ПДВ у Франції стало відправною точкою його міжнародної дифузії. Упродовж наступних десятиліть цей податок набув широкого поширення в Європі, Азії, Африці та Латинській Америці. Значний поштовх до глобального впровадження ПДВ надала Європейська економічна спільнота, яка в 1967 році зробила його обов'язковим для країн-членів. Таким чином, ПДВ поступово перетворився на домінуючу форму прямого оподаткування в

усьому світі. Станом на 2025 рік понад 140 країн застосовують цей податок у різних модифікаціях. Його ставки варіюються в межах від 5 до 28 відсотків, що дозволяє державам адаптувати фіскальну політику до актуального макроекономічного середовища.

Фіскальна теорія розглядає ПДВ не лише як інструмент наповнення бюджету, а як важливий регулятор економіки. У повоєнний період, коли роль держави у соціально-економічному житті значно зросла, ПДВ став ефективним механізмом для компенсації зростання державних видатків. Його застосування дозволило мінімізувати дефіцит бюджету без суттєвого збільшення податкового навантаження на виробництво, що сприяло стимулюванню економічної активності та внутрішнього попиту.

Однак існують також країни, які свідомо відмовилися від впровадження ПДВ на національному рівні. Найбільш відомим прикладом є Сполучені Штати Америки, де податок на додану вартість не був запроваджений на федеральному рівні через складність його адміністрування в умовах фіскальної автономії штатів. У США перевага надається податку з продажу, що є більш прийнятним у рамках децентралізованої податкової моделі. Аналогічна ситуація спостерігається у малих державах із мінімальним виробничим потенціалом, а також у країнах, які базують фіскальну стійкість на доходах від експорту природних ресурсів.

Україна запровадила ПДВ у 1992 році, одразу після здобуття незалежності. У Радянському Союзі така форма оподаткування не застосовувалася, що зумовило необхідність формування нового фіскального механізму, здатного відповідати вимогам ринкової економіки [37]. З моменту впровадження ПДВ в Україні неодноразово змінювався – як у частині ставок, так і в контексті адміністрування, що свідчить про динамізм цього інструменту й постійне прагнення до його оптимізації. У сучасних умовах податкової реформи основними напрямками модернізації ПДВ є: зниження ставок на соціально значущі товари, удосконалення процедур адміністрування та боротьба з ухиленням від сплати податку.

Податок на додану вартість (ПДВ) виступає одним із ключових елементів сучасної податкової системи, який, за своєю економічною природою, репрезентує податок на кінцеве споживання. Як зазначають Дзюба О. та Волинець Ю., економічна сутність ПДВ полягає в тому, що він є частиною новоствореної вартості, яка формується на кожному етапі виробничо-комерційного процесу [5]. Його специфіка полягає в тому, що він накладається на різницю між вхідним та вихідним податком, тобто лише на додану вартість, створену на відповідному етапі ланцюга виробництва та обігу.

За визначенням Фоміної Т.В. та Базанової К.А., ПДВ є формою непрямого оподаткування, що реалізує фінансові відносини між державою та платниками податків із метою створення централізованого бюджету [36]. Саме механізм його нарахування та сплати забезпечує усунення кумулятивного ефекту, характерного для каскадної моделі оподаткування, тим самим сприяючи економічній нейтральності та прозорості фіскальної політики.

Матухно М.О. підкреслює подвійний характер ПДВ як ефективного джерела бюджетних надходжень і водночас складного для адміністрування податку [13]. З його впровадженням в Україні розпочався перехід до податкових практик, близьких до європейських стандартів. Однак нестабільність регуляторного середовища та наявність численних прогалин у законодавстві створюють передумови для викривлень в адмініструванні цього податку. Водночас, завдяки фіскальному механізму девальвації, ПДВ може виступати як інструмент економічного стимулювання, забезпечуючи позитивний вплив на внутрішнє споживання.

Лабінська А.В. акцентує на важливості диференціації теоретичних моделей ПДВ, виділяючи три основні його варіанти: на продукцію, на дохід і на споживання [11]. Саме останній є найпоширенішим у міжнародній практиці. Водночас вона звертає увагу на те, що об'єкт оподаткування за ПДВ не завжди збігається з реальною доданою вартістю, що обумовлює необхідність коректного визначення методик його розрахунку.

Бондаренко Н.М. також визначає ПДВ як податок на кожному етапі обороту товарів (робіт, послуг), що включається у їхню кінцеву ціну та врешті-решт сплачується кінцевим споживачем. [1] Така модель забезпечує рівномірне розподілення податкового навантаження між усіма учасниками виробничого ланцюга, стимулюючи легалізацію господарської діяльності.

Функціональна природа податку на додану вартість (ПДВ) охоплює цілу низку ключових завдань, що визначають його стратегічне місце в податковій системі сучасної держави. ПДВ як універсальний непрямий податок виконує насамперед фіскальну функцію, яка полягає у забезпеченні держави фінансовими ресурсами, необхідними для реалізації її соціальних, економічних, оборонних та адміністративних зобов'язань [12]. Надійність і стабільність надходжень від ПДВ формують основу фінансової дисципліни в державному бюджеті, а його широка податкова база дозволяє підтримувати постійний рівень доходів навіть в умовах коливань економічної активності.

Водночас ПДВ виконує виразно регулюючу функцію, оскільки опосередковує процес перерозподілу вартості валового внутрішнього продукту між державою та суб'єктами господарювання. Через механізм обчислення ПДВ — на основі різниці між податковими зобов'язаннями з реалізації та податковим кредитом — відбувається не лише акумуляція коштів у бюджеті, а й вплив на ціноутворення, структуру доходів, масштаби інвестування та загальну ефективність господарської діяльності. За допомогою варіативного підходу до ставок податку та особливостей його адміністрування держава здатна оперативно реагувати на зміни в економічному середовищі.

Суттєвою є також стимулююча функція ПДВ, яка реалізується через систему податкових пільг і звільнень, спрямованих на підтримку певних галузей економіки, регіонів або соціально вразливих груп населення. Зниження ставок ПДВ або повне звільнення від оподаткування окремих товарів і послуг дозволяє державі сприяти розвитку пріоритетних напрямів національного господарства, стимулювати споживчий попит, сприяти розвитку малого й середнього бізнесу, а також підтримувати експортну діяльність. У такий спосіб податок на додану

вартість перетворюється не лише на джерело бюджетних надходжень, а й на інструмент формування сприятливого економічного клімату, що відповідає цілям державної стратегії економічного розвитку.

У підсумку, економічна сутність податку на додану вартість полягає у тому, що він є інструментом перерозподілу частини національного продукту між суб'єктами економічних відносин і державою, слугуючи як фіскальний, так і регулюючий функції. Його роль у формуванні доходів бюджету зумовлює актуальність досліджень ефективності його адміністрування та гармонізації із міжнародними стандартами оподаткування.

Податок на додану вартість (ПДВ) є ключовим елементом податкової системи України, що має комплексне економічне значення як у фіскальному, так і в регуляторному вимірах. Він слугує інструментом не лише для формування доходів бюджету, але й для реалізації економічної політики держави шляхом впливу на структуру споживання та стимулювання національного виробництва. Його економічна суть полягає у справлянні податку з доданої вартості, що створюється на кожному етапі виробничо-торговельного циклу. Основні положення щодо природи ПДВ закладено у Податковому кодексі України (№ 2755-VI від 02.12.2010), де він визначається як непрямий податок, що справляється за принципом кінцевого споживання [16]. Саме цей нормативний акт окреслює об'єкт оподаткування, базу, ставки та механізми адміністрування ПДВ, водночас вбудовуючи його у загальну концепцію податкової системи, наближеної до європейських стандартів.

Особливий статус має імпортований ПДВ, який, згідно з Митним кодексом України (№ 4495-VI від 13.03.2012), є обов'язковим компонентом митних платежів і включається до вартості ввезених на територію України товарів [14]. Така інтеграція ПДВ у митну політику підкреслює його роль у регулюванні зовнішньоекономічної діяльності та захисті внутрішнього ринку, водночас забезпечуючи конкурентні умови для вітчизняних виробників.

Фіскальна еволюція ПДВ проявляється у низці законодавчих змін, зокрема у Законі України № 1914-IX від 30.11.2021, що вніс важливі зміни щодо ставок

та пільг, демонструючи гнучкість податку до поточних економічних реалій [23]. Водночас Закон № 2628-VIII від 23.11.2018 суттєво оновив редакцію розділу V ПКУ, заклавши сучасну модель адміністрування ПДВ, адаптовану до цифровізованого податкового середовища та вимог прозорості, включаючи автоматизований облік, електронне декларування та розширену звітність [19]. Ці інструменти підвищили ефективність контролю та мінімізували ризики ухилення від оподаткування.

Загальний вектор розвитку ПДВ в Україні визначається у стратегічному контексті Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (чинна з 01.09.2017), яка передбачає гармонізацію української системи непрямих податків із європейською моделлю [35]. Це означає поступову імплементацію положень Директиви Ради ЄС 2006/112/ЕС, що є фундаментальним документом у сфері функціонування ПДВ у державах-членах ЄС [6]. Норми цієї Директиви вже частково імplementовані в українське законодавство, зокрема в частині визначення бази оподаткування, принципу територіальності, а також оподаткування цифрових послуг, що відповідає викликам глобалізованої економіки.

Новий етап розвитку економічної сутності ПДВ пов'язаний із запровадженням податку на електронні послуги нерезидентів. Закон № 4015-IX від 10.10.2024 започатковує принцип оподаткування електронної комерції, вбудовуючи ПДВ у цифрову економіку та забезпечуючи рівні умови для національних і закордонних постачальників цифрових послуг [20]. Це дозволяє державі не лише компенсувати втрати бюджету від ухилення у сфері e-commerce, а й формувати рівноважне конкурентне середовище. Цей крок відображає глобальну тенденцію адаптації ПДВ до нових форм господарювання та розширення податкової бази за рахунок сектору, який раніше уникав фіскального навантаження.

Таким чином, економічна сутність ПДВ полягає в тому, що він виконує не лише фіскальну функцію — акумулюючи значну частину доходів державного бюджету, — а й регуляторну, впливаючи на цінові пропорції, споживчу

поведінку, структуру імпорту та внутрішнього виробництва. ПДВ є інструментом, здатним адаптуватися до макроекономічних змін і слугувати основою для побудови ефективної та справедливої системи оподаткування споживання. Система нормативно-правового регулювання ПДВ формує складну ієрархію, що охоплює як національні джерела, так і міжнародні домовленості, забезпечуючи його адаптивність до сучасних економічних умов та стратегічних цілей держави.

1.2. Принципи, методи та моделі адміністрування податку на додану вартість

Податок на додану вартість (ПДВ) виступає одним з базових інструментів фіскального регулювання в економіках більшості країн світу, включаючи Україну. Його функціонування базується на комплексі принципів, які визначають логіку адміністрування, справляння та розподілу податкового навантаження, і водночас забезпечують відповідність цього податку основоположним вимогам податкового права. ПДВ як непрямий податок справляється на кожному етапі виробничо-комерційного ланцюга, проте кінцевим носієм податкового тягара є саме споживач, який оплачує податок у складі ціни товару чи послуги. Це обумовлює ключовий принцип адміністрування ПДВ — принцип оподаткування кінцевого споживання, відповідно до якого усі попередні етапи постачання виступають лише як ланки у механізмі збору податку.

Важливою складовою адміністрування ПДВ є дотримання принципу справедливості та пропорційності, який полягає в тому, що розмір податкового тягара корелює з обсягом споживчих витрат. Особи з вищим рівнем споживання сплачують більше, а ті, хто витрачає менше, — відповідно менше. Це дозволяє забезпечити відносну рівність у податковому навантаженні, незалежно від доходів, з урахуванням специфіки непрямих податків. Однак, попри це, система ПДВ доповнюється пільгами або зниженими ставками для окремих товарів

соціального призначення, що дозволяє компенсувати регресивну природу податку.

Ще одним наріжним каменем адміністрування ПДВ є принцип нейтральності. Його суть полягає в тому, що податок не повинен впливати на економічні рішення виробників або споживачів. У контексті господарської діяльності він має не порушувати конкурентне середовище, не створювати штучних переваг чи бар'єрів для окремих секторів економіки, а також не впливати на вибір споживчих переваг. Саме тому особливе значення має єдність ставок та уніфікованість підходів у сфері оподаткування різних товарів і послуг.

Ключовою ознакою дієвої системи адміністрування ПДВ є також прозорість і відкритість. Вона забезпечується завдяки обов'язковості податкового обліку, реєстрації податкових накладних, складанню звітності та автоматизованому контролю з боку податкових органів. Усі ці заходи сприяють формуванню публічної довіри до системи оподаткування, зменшують можливості для ухилення та сприяють точності у формуванні бюджетних прогнозів.

Значною перевагою ПДВ є його адаптивність до змін економічного середовища. Завдяки гнучкості в частині ставок, пільг і методів адміністрування, податок на додану вартість здатен швидко адаптуватися до нових реалій ринку, кризових явищ або зовнішньоекономічних викликів. Це робить його стабільним джерелом доходів і дає можливість державі маневрувати податковими інструментами залежно від макроекономічної ситуації. Цільове використання доходів від ПДВ, зокрема на фінансування ключових секторів державної діяльності — освіти, охорони здоров'я, інфраструктури, — підкреслює соціально орієнтований характер цього податку в системі державних фінансів.

Отже, принципи адміністрування ПДВ охоплюють не лише технічні аспекти податкового механізму, а й відображають його соціально-економічну сутність. Вони є основою для побудови справедливої, ефективної та прозорої системи оподаткування споживання, що дозволяє забезпечити стійке

функціонування державного бюджету та збалансований розвиток національної економіки.

Методи адміністрування податку на додану вартість (ПДВ) становлять сукупність організаційно-правових і технологічних процедур, які забезпечують ефективне, прозоре та справедливе справляння цього ключового непрямого податку. У системі адміністрування ПДВ першочергове значення має чітка ідентифікація суб'єктів господарювання, які є платниками податку. Реєстрація таких суб'єктів в системі оподаткування ПДВ настає при досягненні певного обсягу обороту, що закріплено в законодавстві. Цей етап є стартовою ланкою у ланцюгу адміністрування та передбачає включення платника до відповідного реєстру, що дозволяє фіскальним органам здійснювати моніторинг його податкової поведінки.

Наступним елементом методики адміністрування ПДВ є ведення обліку операцій, пов'язаних із нарахуванням та сплатою податку. Усі суб'єкти зобов'язані здійснювати системний податковий облік операцій купівлі, продажу, поставки товарів і послуг, із фіксацією податкових зобов'язань та податкового кредиту [34]. Для цього ведуться окремі облікові реєстри ПДВ, які становлять основу для формування звітності та обчислення кінцевих зобов'язань перед бюджетом. У разі недотримання облікової дисципліни суб'єкт може бути підданий перевірці та відповідальності відповідно до податкового законодавства.

Невід'ємною складовою методів адміністрування є податкова звітність, що відображає підсумкову інформацію про обсяги реалізованих операцій, суми податкових зобов'язань та податкового кредиту. Декларація з ПДВ подається у встановлені строки (як правило, щомісяця або щокварталу) і є головним документом, на підставі якого визначається розмір податку до сплати. Звітність виконує також функцію фіскального контролю, дозволяючи органам податкової служби оцінити рівень відповідності фінансової інформації дійсним операціям платника.

Методологія сплати ПДВ полягає у своєчасному перерахуванні сум податку до державного бюджету на підставі поданих декларацій. Порушення строків або заниження податкових зобов'язань веде до застосування штрафних санкцій і пені [39]. Водночас, своєчасна сплата є критично важливою для підтримання поточного стану бюджетної дисципліни та виконання державою своїх соціальних і економічних зобов'язань.

Контроль за дотриманням платниками податкових зобов'язань становить ще один важливий аспект адміністративної системи ПДВ. Державна податкова служба України здійснює перевірки, аудити та аналітичне спостереження за операціями суб'єктів, виявляючи факти заниження податкової бази, фіктивних угод або штучного формування податкового кредиту. Особливу роль у цьому процесі відіграє електронне адміністрування, що передбачає використання автоматизованих інформаційних систем, зокрема Системи електронного адміністрування ПДВ (СЕА ПДВ), інтегрованої з Єдиним реєстром податкових накладних.

Електронна модель адміністрування дозволяє суттєво зменшити адміністративний тиск на платників, водночас посилюючи аналітичні спроможності фіскальних органів. Автоматизоване формування звітності, блокування ризикових податкових накладних, реєстрація в реальному часі та відстеження ланцюгів постачання — все це створює умови для зниження рівня податкових правопорушень та підвищення загальної ефективності системи.

З огляду на важливість дотримання встановлених процедур, належне виконання методів адміністрування ПДВ є критичним для якості функціонування податкової системи в цілому. Порушення в цій сфері не лише тягнуть за собою юридичну відповідальність, а й знижують фіскальну стійкість держави. Водночас прозоре і ефективне адміністрування сприяє зміцненню довіри до податкової системи, підвищує добровільність сплати податків і стимулює економічну активність.

Принципи, методи та моделі адміністрування податку на додану вартість (ПДВ) в Україні формуються під впливом постійної трансформації податкової

системи та необхідності адаптації до цифрового середовища, глобальних інтеграційних процесів і викликів воєнного часу. Сучасна система адміністрування ПДВ базується на принципах прозорості, ефективності, адресності, діджиталізації та ризикоорієнтованого підходу. Основоположними є також принципи рівності платників перед законом, зменшення адміністративного тиску на добросовісний бізнес і водночас посилення контролю за ризиковими операціями та зловживаннями в сфері відшкодування ПДВ. Ці принципи відповідають не лише внутрішнім викликам, а й загальносвітовим трендам гармонізації адміністрування податків, зокрема у напрямку автоматизації обліку, цифрової звітності та міжнародної співпраці у сфері податкового обміну.

Серед ключових методів адміністрування податку на додану вартість визначальним є електронне адміністрування через Систему електронного адміністрування ПДВ (СЕА ПДВ), запроваджену відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 569 від 16.10.2014. Надалі, Порядок СЕА ПДВ було оновлено постановою № 1177 від 30.12.2015 та доопрацьовано згідно з постановою № 536 від 26.07.2017, що забезпечило інтеграцію із Єдиним реєстром податкових накладних і підвищення ефективності автоматичного контролю [4, 26, 27]. Вдосконалення функціоналу СЕА дозволяє здійснювати верифікацію податкових зобов'язань у режимі реального часу, що суттєво підвищує рівень прозорості та знижує ризики податкових шахрайств. Порядок реєстрації податкових накладних у ЄРПН регламентується постановою КМУ № 13 від 21.01.2016, яка встановлює строки, технічні вимоги та юридичну відповідальність у разі недотримання процедур [31].

Особлива увага приділяється управлінню ризиками, що реалізується через критерії ризиковості, визначені постановою КМУ № 1165 від 11.12.2019 [32]. Згідно з нею, операції або платники, що відповідають певним ризиковим ознакам, можуть бути піддані блокуванню податкових накладних, що дозволяє запобігти схемам фіктивного відшкодування ПДВ. Такий ризикоорієнтований підхід забезпечує адресність податкового контролю, підвищує ефективність

аналітичної діяльності фіскальних органів і стимулює платників дотримуватися норм законодавства. Закон України № 3603-IX від 23.02.2024 розширив можливості електронної комунікації із платниками, запровадивши електронне повідомлення про блокування накладних, що підвищило оперативність взаємодії та забезпечило додаткову правову визначеність у спірних питаннях [21]. У майбутньому передбачається впровадження автоматизованих рекомендацій з розблокування накладних на основі машинного навчання та податкової історії суб'єкта.

У контексті підтримки платників у воєнний період було прийнято Закон № 3813-IX від 18.06.2024, що встановлює пільги та прискорені процедури для добросовісних суб'єктів господарювання, які не порушують податкової дисципліни [24]. Це сприяє збереженню платоспроможності бізнесу та забезпеченню стабільних надходжень у складних умовах функціонування держави. Крім того, такий підхід знижує податковий тиск на малі та середні підприємства, що є особливо вразливими в умовах форс-мажору, водночас не порушуючи балансу між фіскальною дохідністю та лояльністю держави до бізнесу.

Значущим кроком у реформуванні адміністрування ПДВ стало впровадження спеціального режиму оподаткування в межах правового режиму Diia City, регламентованого Законом № 2260-IX від 16.12.2021, що адаптував податкові процедури до особливостей IT-сектору та цифрових послуг [22]. Це дозволило залучити нові інвестиції в інноваційний сектор та унеможливити податкову дискримінацію цифрових гравців. У свою чергу, Закон № 4015-IX від 10.10.2024 започаткував нову модель адміністрування ПДВ для нерезидентів, які надають електронні послуги, — через механізм «єдиного вікна» (one stop shop), що спрощує податкові зобов'язання для іноземних компаній і дозволяє ефективно контролювати транскордонні операції [20]. Така модель є елементом імплементації глобального принципу справедливого оподаткування цифрової економіки.

Мінфін України також послідовно оновлює методологію звітності. Наказом № 21 від 28.01.2016 було затверджено базову форму податкової декларації з ПДВ, а наказом № 400 від 09.08.2024 — оновлено її додатки 1.1 та 1.2, що деталізують механізм декларування [33, 18]. Удосконалення технічних та аналітичних аспектів звітності дозволяє не лише полегшити процедуру подання даних для платника, а й автоматизувати перевірку достовірності інформації з боку ДПС. Наказ Мінфіну № 467 від 28.08.2023 впровадив нову класифікацію пільг, що дає змогу відстежувати обсяг втрат бюджету через податкові преференції, формувати економічно обґрунтовані висновки щодо доцільності їх застосування [30]. А наказ № 482 від 01.10.2024 встановив новий порядок оперативного обліку податкових платежів і деталізував структуру аналітики ПДВ-рахунків, що підвищило ефективність податкового моніторингу та створило передумови для запровадження реального часу бюджетного контролю над ПДВ [29].

Таким чином, сучасне адміністрування ПДВ в Україні трансформується у бік цифрової відкритості, інституційної ефективності та відповідності міжнародним практикам. Застосування ризикоорієнтованих підходів, активне використання електронних сервісів, адаптація до цифрової економіки, формування нових інструментів інтерфейсу з платниками податків і впровадження аналітичних механізмів контролю забезпечують послідовний розвиток системи адміністрування ПДВ як одного з найвагоміших податків в українському фіскальному просторі. У подальшій перспективі розвиток цієї системи потребує ще більшої інтеграції з міжнародними інформаційними платформами, розширення функціоналу персоналізованих кабінетів платників та впровадження інструментів прогностичного аналізу ризиків, що дозволить підвищити адаптивність та результативність адміністрування у відповідь на глобальні зміни.

1.3. Теоретичні підходи до оцінки впливу ПДВ на доходи державного бюджету

Теоретичні підходи до оцінки впливу податку на додану вартість (ПДВ) на доходи державного бюджету дедалі активніше інтегрують інструменти економетричного моделювання. У сучасній науковій та прикладній практиці основну увагу приділено кількісному аналізу взаємозв'язку між базою оподаткування та фактичними надходженнями до бюджету, а також ефектам, які пов'язані з часовими лагами, ставками оподаткування та інституційними шоками.

Один із ключових підходів ґрунтується на використанні еластично-динамічних моделей у log-log або log-level специфікаціях. Такі моделі дають змогу оцінити податкову еластичність ПДВ (β), тобто відсоткову зміну доходів бюджету у відповідь на зміну податкової бази на 1%. У контексті України дослідження свідчать, що еластичність ПДВ коливається в межах 0,98–1,11. Це означає, що податок є майже пропорційно чутливим до змін обсягів валового внутрішнього продукту, роздрібного товарообігу або імпорту. Така стабільна фіскальна чутливість підтверджує значний потенціал ПДВ у забезпеченні бюджетної сталості навіть в умовах макроекономічної турбулентності. Крім того, log-log моделі дозволяють провести порівняльний аналіз між країнами, що перебувають на різних етапах податкової реформи, і зробити висновки щодо фіскальної ефективності конкретних податкових змін.

Для більш глибокого розуміння динаміки надходжень у коротко- та довгостроковому горизонті застосовуються моделі авторегресії з розподіленими лагами (ARDL) та моделі векторної корекції (VECM). Ці моделі дозволяють простежити часові лаги між змінами у податковій політиці (наприклад, перегляд ставок або зміна правил відшкодування) та фактичними змінами в касових надходженнях бюджету протягом 4–8 кварталів. У межах воєнного періоду 2022–2023 років, що супроводжувався структурними шоками, релокацією підприємств, запровадженням податкових пільг і зміною структури споживання,

рекомендовано включення у модельну специфікацію структурних «глухих» змінних (dummy variables), які дозволяють коректно врахувати аномальні впливи. Такі змінні забезпечують точнішу ідентифікацію причинно-наслідкових зв'язків та зменшують статистичне викривлення результатів.

У практичній політиці Міністерство фінансів України комбінує оцінки податкової еластичності з моделями витрат-випуску (input-output models). Це дозволяє проводити галузеву екстраполяцію ефектів від змін ПДВ: аналізувати, як різні сектори економіки (наприклад, аграрний сектор, електронна комерція або ІТ-послуги) реагують на зміну податкового навантаження. Такий підхід забезпечує не лише горизонтальний аналіз за секторами, а й вертикальне оцінювання розподільчих ефектів ПДВ на ланцюжки вартості та споживчі ціни. Він дозволяє також моделювати вплив запровадження пільг або підвищення ставок у межах обмеженого бюджету, з урахуванням мультиплікативного ефекту.

У межах теоретичних підходів до оцінки впливу податку на додану вартість (ПДВ) на доходи державного бюджету важливу роль відіграє система кількісних і якісних показників, що дозволяють оцінити ефективність податкової політики щодо цього інструменту. Податкові індикатори слугують як для внутрішнього фіскального аналізу, так і для міжнародних порівнянь, зокрема у межах моніторингу Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Світового банку та Європейської комісії.

Одним із базових показників фіскальної ефективності ПДВ є VAT Revenue Ratio (VRR), що визначає частку фактично зібраних надходжень у потенційних надходженнях, які могли б бути отримані за повної податкової дисципліни та відсутності пільг. У 2023 році значення VRR для України становило 0,47, тоді як середній показник по країнах ОЕСР — 0,55. Це свідчить про наявність суттєвих фіскальних резервів, які можуть бути мобілізовані в результаті удосконалення адміністрування, боротьби з ухиленням і перегляду структури податкових пільг.

Показник C-efficiency уточнює фіскальну ефективність, співвідносячи VRR зі стандартною ставкою ПДВ. Цей індикатор дозволяє оцінити ступінь

звуження податкової бази внаслідок надання пільг і зниженої ставки для окремих секторів. У 2024 році для України значення C-efficiency виявилось на 2,5 відсоткових пункти нижчим, ніж медіанний рівень країн ОЕСР. Це може вказувати на надмірну фрагментацію податкової системи та потребу у її уніфікації задля забезпечення рівномірного податкового навантаження.

Ще одним важливим інструментом аналізу є оцінка податкового розриву — VAT Gap або Compliance Gap. Цей показник демонструє обсяг ненадходжень до бюджету через ухилення від сплати, шахрайство або адміністративні помилки. За даними Європейської комісії, у 2024 році середній розрив по країнах ЄС становив 7% від потенційних доходів (VTTL). Аналогічні розрахунки проводяться в Україні на основі даних СМКОР, що дозволяє ідентифікувати джерела податкових втрат та формувати більш точні механізми реагування.

Не менш важливим показником у межах аналізу ефективності є індекс продуктивності відшкодування (Refund Performance Index), який вимірює частку своєчасних повернень ПДВ у загальному обсязі заявок. Світовий банк активно використовує цей індикатор як критерій оцінки впливу податкової політики на ліквідність підприємств, ділову активність та обсяг реінвестованого капіталу. Зменшення затримок із відшкодуванням позитивно впливає на інвестиційний клімат і забезпечує передбачуваність фіскального середовища для бізнесу.

Крім суто кількісних індикаторів, важливо враховувати і якісні аспекти адміністрування ПДВ. Зокрема, коефіцієнт прозорості адміністрування (наприклад, середня кількість годин, необхідних для дотримання вимог звітності — hours to comply) та рівень дисперсії ставок у пільгових секторах використовуються для оцінки ефективності, зручності та справедливості податкової системи. Низький показник годин на податкове адміністрування свідчить про оптимізовану систему, а високий ступінь розпорошення ставок — про нерівномірність податкового навантаження та потенційну викривленість конкурентного середовища.

Застосування зазначених показників дозволяє здійснювати комплексну оцінку як ефективності фіскального адміністрування, так і соціально-

економічної справедливості реалізованої податкової політики, формуючи основу для обґрунтованих рішень у сфері реформування системи ПДВ.

Теоретичні підходи до оцінки впливу податку на додану вартість (ПДВ) на доходи державного бюджету формуються на перетині фіскальної теорії, бюджетного аналізу, податкової політики, а також фінансової статистики. Враховуючи, що ПДВ є одним із найвагоміших джерел наповнення дохідної частини державного бюджету України, його фіскальне значення зумовлене як прямими надходженнями, так і опосередкованим впливом на структуру сукупного попиту, ділову активність і рівень податкової дисципліни. Оцінка такого впливу передбачає системне врахування як абсолютних обсягів надходжень і відшкодувань, так і динаміки податкових ставок, структури споживання, змін у законодавчій базі, рівня імпорту, валютних коливань і загального стану економіки.

Згідно з положеннями Бюджетного кодексу України (№ 2456-VI від 08.07.2010), податок на додану вартість є джерелом доходів як державного, так і місцевих бюджетів, що обумовлює необхідність уніфікованих підходів до оцінки його фіскального ефекту з урахуванням міжбюджетного розподілу [2]. Пропорційність розподілу надходжень між рівнями бюджетної системи, а також визначення механізмів трансфертів, у тому числі субвенцій і дотацій, має вирішальний вплив на обсяг реальних доходів, які централізуються на національному рівні. Це, своєю чергою, зумовлює потребу у використанні міжбюджетних аналітичних моделей, які дозволяють оцінити, як зміна обсягів споживання в регіонах впливає на обсяг централізованих ресурсів.

У процесі теоретичного аналізу важливу роль відіграє щорічний Закон «Про Державний бюджет України», який, зокрема у редакції на 2025 рік (№ 4059-IX від 19.11.2024), містить деталізовані цільові показники доходів від ПДВ, обсяги передбачених пільг і ліміти на бюджетне відшкодування [28]. Ці показники формують орієнтири для макроекономічного прогнозування, створюють «бенчмарк» для оцінки ефективності як податкових змін (наприклад, перегляду ставок або бази оподаткування), так і адміністративних заходів,

пов'язаних із покращенням податкового адміністрування. В умовах сценарного аналізу застосовуються симуляційні моделі, які враховують вплив різних змінних, таких як зростання частки тіньової економіки, зміна імпоротної структури або впровадження пільг для окремих видів діяльності, на очікувані бюджетні надходження від ПДВ.

Оцінка впливу ПДВ на видаткову частину бюджету також не менш важлива, оскільки відшкодування податку є суттєвим фіскальним зобов'язанням держави, яке вимагає прогнозованості й обґрунтованості у бюджетному плануванні. У цьому контексті постанова Кабінету Міністрів України № 477 від 30.04.2024 визначає бюджетну програму погашення заборгованості з відшкодування ПДВ, що безпосередньо впливає на касові видатки бюджету та може призвести до зміщення акцентів у фінансуванні інших статей. Фіскальна наука пропонує підходи до моделювання нетто-впливу ПДВ на бюджет як різниці між надходженнями та фактичними виплатами з бюджетного відшкодування, що дозволяє краще оцінити реальну фіскальну ефективність податку в короткостроковій і середньостроковій перспективах [25].

Отже, сучасні теоретичні підходи до оцінки впливу ПДВ на доходи бюджету включають не лише аналіз нормативної бази та фіскальної статистики, а й активне використання математичних моделей, індикаторів ефективності, оцінки поведінки платників податків і факторів податкового комплаєнсу. Їх результативність значною мірою залежить від наявності інтегрованих інформаційних систем, міжвідомчої аналітичної взаємодії, своєчасної звітності, а також застосування ІТ-рішень у прогнозуванні податкових надходжень. Узагальнення цих підходів дозволяє не лише оцінити поточну ефективність ПДВ як джерела бюджету, а й моделювати його потенціал у майбутньому в умовах різних економічних сценаріїв, зокрема за умов воєнної економіки, глобальних криз чи структурної трансформації економіки України.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ РОЛІ ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ У ФОРМУВАННІ
ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

2.1. Моніторинг тенденції формування надходжень ПДВ

Моніторинг динаміки надходжень податку на додану вартість (ПДВ) до державного бюджету України дозволяє виявити ключові фіскальні тенденції, що формуються під впливом як внутрішніх макроекономічних змін, так і зовнішніх шоків.

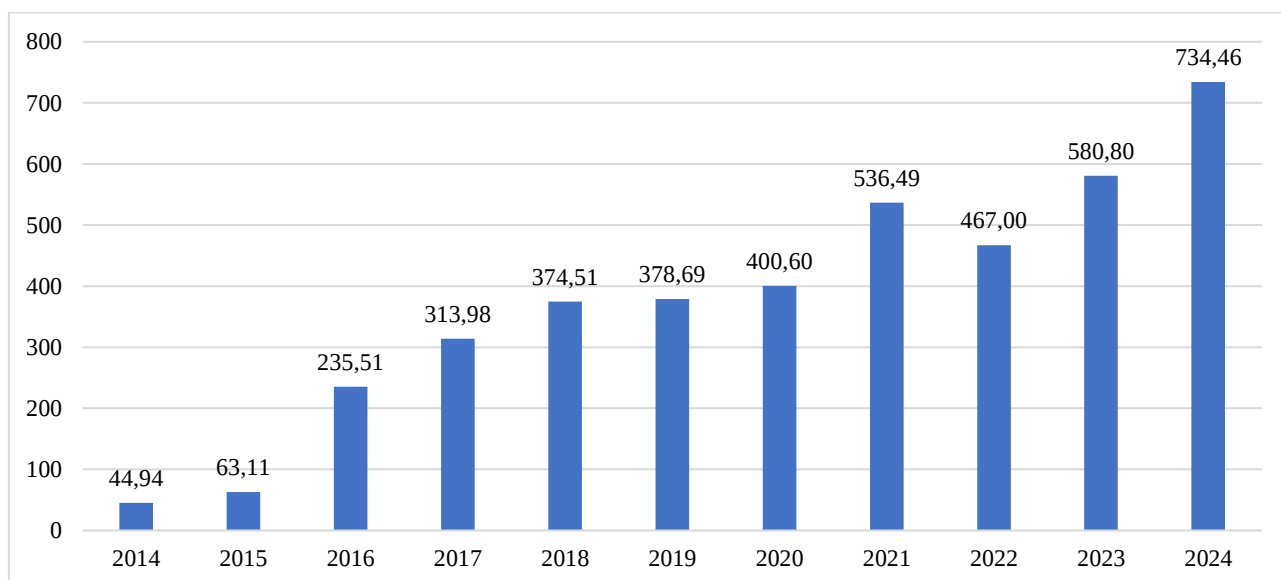

Рис. 2.1. Динаміка надходжень ПДВ до держбюджету протягом 2014-2024 рр., млрд грн [7]

Упродовж 2014–2024 років спостерігалось суттєве зростання обсягів надходжень ПДВ у номінальному вираженні — з 44,94 млрд грн у 2014 році до 734,45 млрд грн у 2024 році. Така динаміка відображає не лише інфляційні процеси, а й структурну трансформацію податкової системи, зміцнення адміністрування та розширення бази оподаткування, зокрема за рахунок цифровізації контролю, інтеграції автоматизованих систем звітності, впровадження ризик-орієнтованих алгоритмів виявлення зловживань і зменшення частки тіньової економіки. Зростання надходжень також корелює із впровадженням європейських практик фіскального моніторингу,

реформуванням адміністрування ПДВ та модернізацією податкової служби з акцентом на прозорість і підзвітність.

У 2014–2015 роках темпи приросту були відносно помірними, що пояснюється низькою економічною активністю внаслідок глибокої соціально-економічної та політичної кризи. Зокрема, у 2015 році обсяг надходжень ПДВ становив 63,1 млрд грн, що на 40,4% перевищило рівень 2014 року, але залишалося недостатнім для покриття зростаючих потреб бюджету. Цей період характеризувався високим рівнем дефіциту бюджету, обмеженими можливостями рефінансування та надмірною залежністю від зовнішніх донорів. Податковий апарат функціонував у режимі жорсткої економії, а адміністрування ПДВ характеризувалося низьким рівнем прозорості. Водночас 2016 рік став поворотним у фінансовому аспекті: надходження зросли майже вчетверо — до 235,5 млрд грн, що свідчило про суттєве розширення податкової бази, запровадження Системи електронного адміністрування ПДВ (СЕА ПДВ), активізацію внутрішнього споживання, збільшення обсягів імпорту товарів споживчого призначення та стабілізацію валютного курсу, що також вплинуло на імпорتنі надходження. Цей рік також ознаменувався поступовим переходом до ризикоорієнтованої моделі фінансового контролю, що дозволило виявити структурні зловживання у схемах з фіктивного кредиту.

Подальші роки характеризувалися стійким зростанням фінансової ефективності ПДВ. У 2017 році надходження зросли до 313,98 млрд грн, а в 2018 — до 374,51 млрд грн, що демонструє закріплення позитивної динаміки. Зростання пояснюється як загальноекономічною стабілізацією, так і вдосконаленням інструментів податкового нагляду, запровадженням індикаторів ризику в системі СМКОР, зміцненням взаємодії між податковими та митними службами, а також посиленням контролю за формуванням податкового кредиту. Варто зазначити, що в цей період значну роль відіграли імпорتنі надходження ПДВ, зростання обсягів офіційного роздрібного обігу, активізація іноземних інвестицій та розвиток безготівкової форми розрахунків, що сприяло детінізації

економіки. Позитивним фактором став і запуск оновлених форм звітності, які дозволили підвищити якість фіскальної аналітики.

У 2019–2021 роках ПДВ залишався основним джерелом доходів державного бюджету, демонструючи стабільне зростання навіть у 2020 році — попри виклики пандемічної кризи. Зокрема, у 2020 році надходження склали 400,6 млрд грн, а вже у 2021 — досягли 536,49 млрд грн, що стало рекордним показником на той момент. Це зростання забезпечувалося поєднанням чинників: державними програмами підтримки споживання, активним фіскальним стимулюванням, впровадженням нових протоколів взаємодії податкових органів із суб'єктами господарювання, поживавленням зовнішньої торгівлі та подальшим посиленням податкового контролю, зокрема у частині ризикових операцій, фіктивного відшкодування та виявлення ланцюгів мінімізації бази оподаткування. Важливим чинником стало також запровадження механізмів автоматичного зіставлення податкової звітності між постачальниками й покупцями.

У 2022 році, попри початок повномасштабної війни, надходження ПДВ зменшилися лише до 467 млрд грн, що на 13% нижче рівня 2021 року. Зниження було помірним, враховуючи шоковий характер змін в економіці, релокацію бізнесу, введення податкових пільг, призупинення окремих зобов'язань і зменшення імпорتنих обсягів. Крім того, частина підприємств змінила податковий статус або тимчасово призупинила діяльність. У 2023 році спостерігалось швидке відновлення — надходження зросли до 580,8 млрд грн, що засвідчує адаптивність економіки, стійкість фіскальних інститутів, поступове відновлення внутрішнього ринку та ефективну податкову реакцію на кризу. Повернення бізнесу до активної діяльності супроводжувалося зростанням оборотів, поновленням роботи логістичних ланцюгів та зростанням податкової дисципліни. У 2024 році обсяг надходжень досяг 734,5 млрд грн, що стало історичним максимумом. Цей результат частково обумовлений індексацією цін, зростанням внутрішнього попиту, активізацією імпорту, відновленням виробничих ланцюгів, розширенням бази оподаткування, а також зниженням

обсягів тіньової торгівлі завдяки цифровим аналітичним інструментам ДПС, інтеграції з митними системами та оперативному обміну інформацією між фіскальними службами, банківськими установами та сервісними платформами.

Узагальнюючи, динаміка надходжень ПДВ за 2014–2024 роки демонструє як чутливість до макроекономічних коливань і політичних трансформацій, так і поступове вдосконалення механізмів адміністрування, зокрема шляхом автоматизації процесів, інтеграції з ЄРПН, розвитку аналітики ризиків і комплаєнс-інструментів. Зростання номінальних обсягів надходжень супроводжується підвищенням ролі ПДВ у формуванні державних доходів, що робить цей податок стратегічно важливим елементом фінансової безпеки України в умовах як стабільності, так і криз. Аналіз також засвідчує, що ПДВ виконує не лише фіскальну функцію, а й виступає потужним інструментом регулювання економічних процесів у контексті державної політики доходів і видатків. Більш того, стабільна фіскальна база, яку забезпечує ПДВ, формує основу для прогнозованого бюджетного планування, забезпечення макроекономічної рівноваги та реалізації антикризових заходів з мінімізацією зовнішніх боргових навантажень.

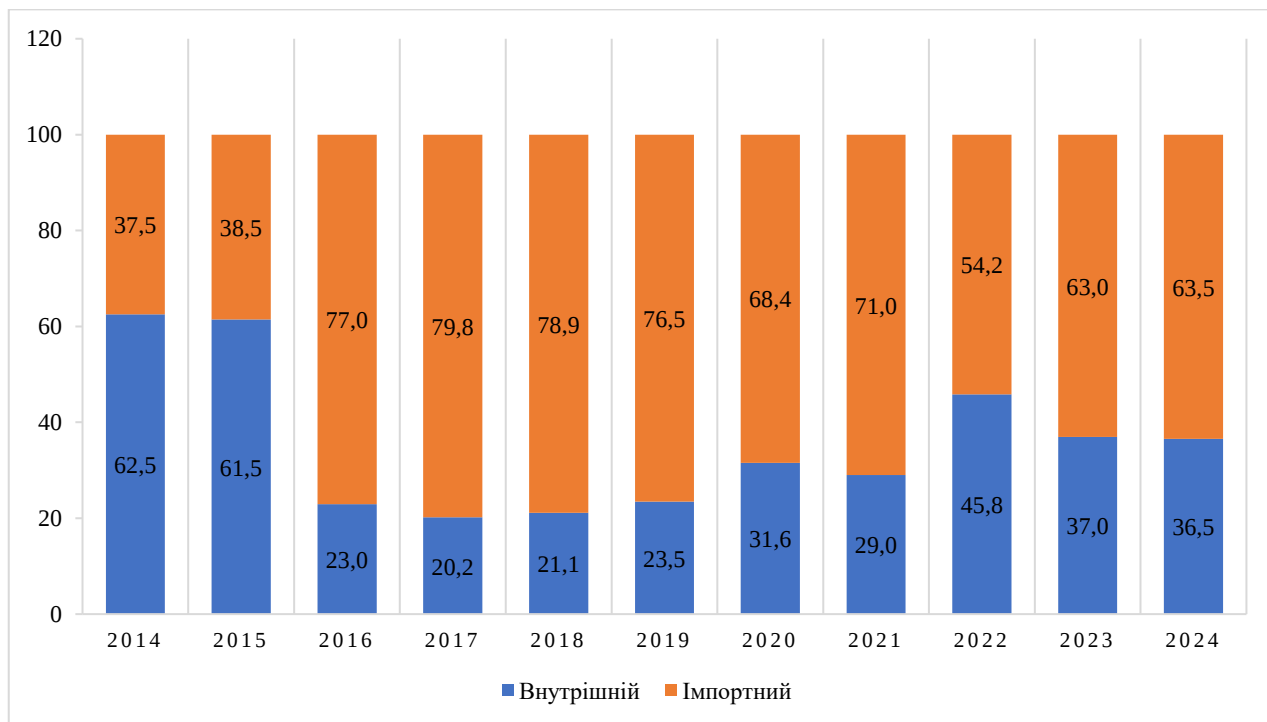

Рис. 2. 2. Структура ПДВ, % [7]

У межах моніторингу тенденцій формування податкових надходжень важливу роль відіграє аналіз структури податку на додану вартість (ПДВ), зокрема співвідношення між внутрішнім та імпортом компонентами. Такий аналіз дозволяє не лише оцінити джерела фіскального потенціалу, а й простежити зміни у споживчій структурі економіки, динаміку зовнішньоекономічної активності, чутливість до міжнародних потрясінь, внутрішньої кон'юнктури та ефективність податкового адміністрування в обох сегментах. Структурна диференціація ПДВ є ключовою не лише для поточного аналізу бюджетного наповнення, але й для стратегічного прогнозування фіскальної спроможності держави в умовах волатильності світової економіки, зміни глобальних торговельних умов та впровадження нових технологічних рішень у податковій сфері.

У 2014–2015 роках домінуючу частку в структурі ПДВ займав внутрішній компонент, який становив понад 61% загального обсягу надходжень. Це відповідало відносній ізоляції економіки від глобальних торговельних потоків у контексті політичної нестабільності, військової агресії та фінансової дестабілізації, а також значному скороченню імпорту товарів, що спричинило зниження обсягів митного ПДВ. Такий розподіл вказував на переважання внутрішнього виробництва і реалізації товарів через офіційні канали. Водночас низький обсяг імпортного ПДВ був також результатом занижених митних оцінок, недосконалості системи митного адміністрування та фрагментарності механізмів контролю за зовнішньоторговельною діяльністю.

Однак вже з 2016 року спостерігається кардинальна трансформація структури: частка імпортного ПДВ різко зросла до понад 77% і зберігала домінуючу позицію у наступні роки. Цей зсув став наслідком лібералізації зовнішньої торгівлі, адаптації українського ринку до вимог Угоди про асоціацію з ЄС, поступового відкриття митного простору, зростання споживчого попиту на імпортовану продукцію та посилення фіскальної ефективності митних процедур. Частка внутрішнього ПДВ в ці роки впала до 20–23%, що свідчить про зниження

внутрішньої ділової активності, збільшення долі тіньового сектору, технологічну відсталість деяких сегментів економіки та переміщення фіскального акценту на митний контроль. Показники тих років засвідчують також обмежений ефект від спроб реформування адміністрування внутрішнього ПДВ у порівнянні з активізацією митних надходжень, які були швидше охоплені цифровими механізмами обліку та моніторингу.

Зміна тренду спостерігається у 2020–2021 роках, коли частка внутрішнього ПДВ почала поступово зростати, досягнувши понад 31% у 2020 році. Це відображає як ефект «внутрішнього заміщення» імпорту під час пандемії COVID-19, що змусила бізнес переорієнтуватися на локальні ресурси й активізувала державну підтримку внутрішніх виробників, так і посилення інструментів електронного адміністрування, зокрема впровадження більш жорстких правил реєстрації податкових накладних, алгоритмів блокування сумнівних операцій, перевірки податкового кредиту та автоматизованої верифікації транзакцій. У 2021 році частка імпортного ПДВ знову зросла, досягнувши майже 71%, але темпи зростання внутрішніх надходжень залишалися стабільно високими, що демонструвало часткове відновлення внутрішнього ринку, поступове нарощення виробничих потужностей, а також відновлення споживчої довіри до вітчизняної продукції.

У 2022 році відбулося значне переформатування структури: частка внутрішнього ПДВ зросла до 45,8%, що пов'язано з тимчасовим скороченням імпортних операцій через повномасштабне вторгнення Росії в Україну, руйнування логістичних шляхів, порушення традиційних каналів постачання, зниження купівельної спроможності населення та зменшення споживчого попиту на імпортовані товари. Імпортний компонент зазнав короткострокового спаду через об'єктивні перешкоди для зовнішньоторговельної діяльності, включаючи блокування портів, обмеження транзиту та нестачу валютних резервів. Однак вже у 2023–2024 роках структура знову змістилася в бік імпортного компонента, який сформував понад 63% усіх надходжень ПДВ. Це свідчить про поступову реінтеграцію української економіки у світові торговельні

ланцюги, відновлення імпорتنих потоків, зростання довіри з боку міжнародних партнерів, активізацію зовнішньоекономічної діяльності підприємств, поступове налагодження логістики та відновлення роботи морських терміналів. Повернення до домінування імпортного ПДВ також обумовлене швидким реагуванням митної системи на зміни у структурі торгівлі, підвищенням ефективності інструментів ризик-менеджменту, запровадженням індикативного ціноутворення та електронного контролю за ввезенням товарів, тоді як внутрішній сектор потребував більше часу для відновлення виробництва, стабілізації ланцюгів постачання, залучення інвестицій та розширення платоспроможного попиту на національному ринку.

Таким чином, аналіз структури ПДВ за період 2014–2024 років демонструє динамічну зміну джерел формування цього податку. ПДВ із імпорту виступає основним джерелом надходжень, що робить систему чутливою до глобальних коливань, зміни торговельної політики, валютних коливань і міжнародних криз. Це створює додаткові виклики для стабільності бюджету, вимагає постійного моніторингу світових ринків, а також адаптивного підходу до митного адміністрування з використанням сучасних технологій. Натомість внутрішній ПДВ вказує на стан реального сектору економіки, рівень податкової дисципліни, ефективність адміністрування у межах країни, включаючи цифрові інструменти верифікації операцій, моніторингу податкових ланцюгів, автоматичного зіставлення звітності, а також застосування штучного інтелекту для виявлення фіскальних ризиків. Такий підхід до моніторингу є ключовим для формування збалансованої та адаптивної фіскальної політики, що має забезпечити стійкість бюджету до зовнішніх шоків, підтримку внутрішнього виробництва, стимулювання національного споживання та прозорість у адмініструванні непрямих податків на всіх етапах економічного циклу.

Моніторинг тенденцій формування податкових надходжень до бюджету України засвідчує стабільну роль податку на додану вартість (ПДВ) як одного з головних джерел фіскального забезпечення. Протягом 2014–2024 років частка ПДВ у доходній частині державного бюджету та в загальних податкових

надходженнях зазнала суттєвих коливань, що відображає як макроекономічні трансформації, так і специфіку податкового адміністрування, зміну ставок, пільг, вплив глобальних рецесій, пандемії COVID-19 та наслідків повномасштабної військової агресії. Ці зміни також демонструють ефективність податкових реформ, що відбувалися в ці роки, зокрема діджиталізацію обліку, запровадження автоматизованого моніторингу операцій, інтеграцію СМКОР, покращення процедур камерального контролю та інтенсифікацію контролю за податковим кредитом.

У 2014–2015 роках спостерігалось порівняно низьке фіскальне значення ПДВ: його частка в доходах державного бюджету коливалася на рівні 11,8–12,6%, тоді як у структурі податкових надходжень вона не перевищувала 16%. Така ситуація пояснювалася загальним падінням ВВП, скороченням імпорту, девальвацією гривні та слабкою ефективністю податкового адміністрування в умовах політичної нестабільності, нестачі фіскальних інструментів для аналітики ризиків, а також фрагментарною роботою електронних систем. Важливим чинником залишалась нерівномірність відшкодування податку, що створювала напруження у платників та знижувала довіру до системи адміністрування.

Починаючи з 2016 року відбулося стрімке зростання частки ПДВ як у загальних податкових надходженнях, так і в структурі доходів бюджету. Зокрема, у 2016–2021 роках його частка в податкових надходженнях стабільно перевищувала 46%, а у 2017 році досягла пікового значення — понад 50%. Це було зумовлено активізацією зовнішньоекономічної діяльності, підвищенням податкової дисципліни, запровадженням Системи електронного адміністрування ПДВ (СЕА ПДВ), удосконаленням аналітичних процедур фіскального контролю, створенням Єдиного реєстру податкових накладних, розширенням переліку ризикових операцій та звуженням сфери застосування пільг. Позитивний ефект спричинили також заходи з боротьби зі схемами мінімізації ПДВ через фіктивний податковий кредит, що дозволило державі збільшити фактичний збір податку без підвищення ставок. У цей період ПДВ фактично став головною

ланкою фіскального навантаження, забезпечуючи майже половину сукупних податкових надходжень і формуючи стійке ядро бюджету.

Водночас, у 2022–2024 роках помітне зниження частки ПДВ у доходах державного бюджету (до 21,7–23,5%) не супроводжувалося істотним зменшенням його частки в структурі податкових надходжень, яка залишалася близькою до 45–49%. Це свідчить про загальне зниження обсягу доходів бюджету на фоні воєнного стану та падіння ВВП, зменшення імпорتنих операцій, часткове згортання виробництва та міграцію бізнесу за кордон. Зниження обсягів ПДВ у доходах бюджету також пояснюється тимчасовими податковими пільгами, відтермінуванням обов'язків реєстрації податкових накладних та скасуванням деяких електронних процедур у перші місяці повномасштабного вторгнення. Однак високий рівень ПДВ у структурі податкових надходжень підтверджує його стійкість як фіскального джерела навіть за умов глибоких соціально-економічних потрясінь. Показник 2024 року (23,52% у доходах та 44,59% у податкових надходженнях) сигналізує про поступову стабілізацію податкової бази, розширення фіскального контролю, відновлення зовнішньоекономічної активності, налагодження експортно-імпортних ланцюгів та пожвавлення внутрішнього споживання, яке генерує податкову базу ПДВ, зокрема через сектор електронної комерції.

Таким чином, у порівнянні з іншими податковими джерелами бюджету, ПДВ протягом аналізованого періоду зберігає статус основного і найстабільнішого бюджетоформуючого інструменту. Він демонструє високу фіскальну продуктивність, гнучкість до зовнішніх шоків і здатність забезпечувати значну частину потреб держави у фінансуванні публічних витрат. У той же час, його ефективність тісно пов'язана з якістю адміністрування, що потребує подальшого вдосконалення інструментів аналітики, розширення індексного моніторингу, мінімізації втрат від пільг, боротьби з ухиленням та агресивним податковим плануванням. Необхідним є також розвиток аналітичної інфраструктури ДПС, підвищення прозорості відшкодування, покращення координації між фіскальними органами та впровадження персоналізованого

підходу до моніторингу ризикових платників. ПДВ залишається ключовим елементом податкової політики України, що потребує як структурної модернізації, так і фіскального захисту в умовах трансформації економіки, інтеграції до європейського ринку, зростання цифрового сектора та переходу до інноваційної моделі податкового адміністрування, що базується на принципах автоматизації, превентивного контролю і прогнозування фіскального потенціалу.

2.2. Оцінка ефективності справляння ПДВ в Україні

Оцінка ефективності справляння податку на додану вартість (ПДВ) в Україні є важливою складовою фіскального моніторингу та діагностики стану податкової системи. Податкова ефективність ПДВ, що обчислюється як відношення фактичних надходжень до потенційних обсягів оподаткованого споживання, слугує індикатором здатності держави мобілізувати доходи від непрямого оподаткування. У поєднанні з іншими індикаторами, такими як податкове навантаження, відшкодування ПДВ, податковий розрив і показники комплаєнсу, ефективність цього податку дозволяє будувати якісну аналітичну модель податкової політики, а також коригувати фіскальні заходи відповідно до змін у макроекономічному середовищі.

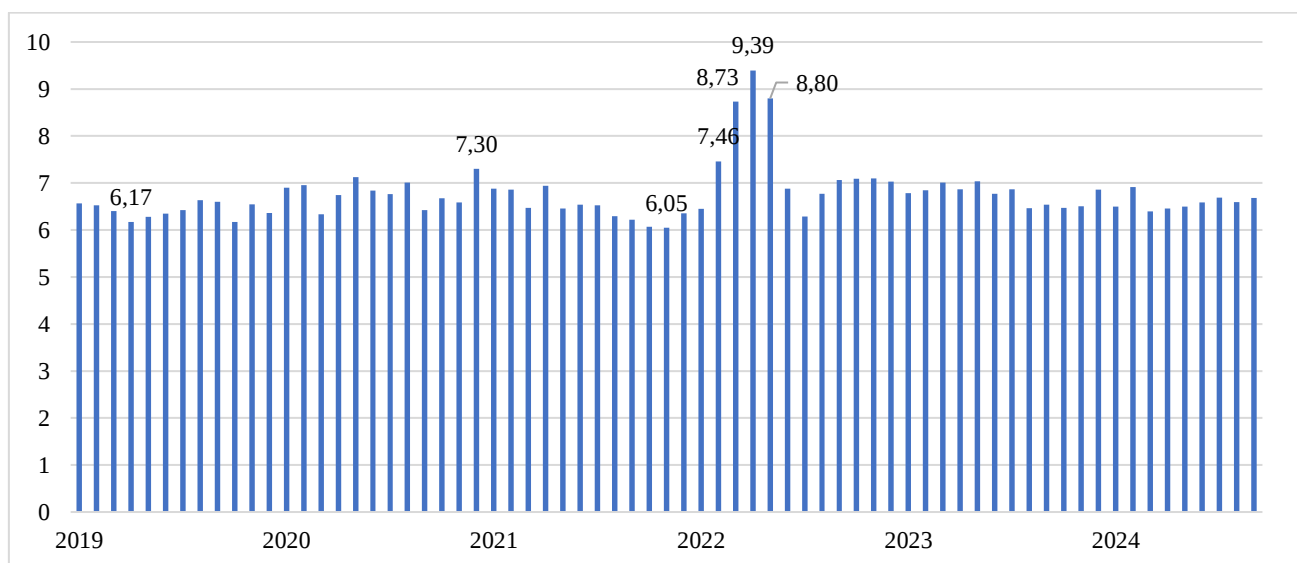

Рис. 2. 3. Середня помісячна податкова ефективність ПДВ, % [17]

У період з 2019 по 2024 рік динаміка податкової ефективності з ПДВ демонструє складну та багатофакторну картину, з певними епізодами зростання та послаблення. Такі коливання відображають вплив змін у податковому законодавстві, коливань у рівнях економічної активності, адаптації систем адміністрування та політичної волатильності. У 2019 році ефективність перебувала в межах 6,2–6,6%, що є базовим рівнем для функціонування «класичної» системи електронного адміністрування ПДВ. Запровадження постанови КМУ №1165 у грудні того ж року дало старт новій парадигмі адміністрування податку, зокрема через початок системного блокування ризикових податкових накладних, що підвищило податкову дисципліну.

У 2020 році, під впливом пандемії COVID-19, податкова ефективність зросла до 6,6–7,3%. За умови дії законів №533-IX та №540-IX, які передбачали податкові пільги та відтермінування зобов'язань, багато підприємств мали змогу зменшити податковий тягар. Водночас різке скорочення господарської активності зменшило обсяг бази оподаткування швидше, ніж обсяг податкових зобов'язань, що призвело до зростання ефективності у відносних показниках. Також важливим чинником стало активне впровадження цифрових рішень, адаптація бізнесу до електронних сервісів податкової звітності та активізація імпорту товарів першої необхідності, який традиційно є стабільним джерелом ПДВ-надходжень.

У 2021 році ефективність зменшилась до рівня 6,0–6,9%. Причиною стали збільшення обсягів торгівлі та експорту, що, за наявності пільгових ставок (0% для ІТ, 7% для соцтоварів), спричинили «розмивання» податкової бази. Також зафіксовано зниження добровільного комплаєнсу серед малого та середнього бізнесу, підвищення частки операцій з відшкодуванням та зростання кількості транзакцій з низьким рівнем податкової спроможності. З боку контролюючих органів відповідь була зосереджена на вдосконаленні алгоритмів ризик-менеджменту та посиленні моніторингу транзакційного ланцюга.

У 2022 році, в умовах повномасштабного вторгнення, ефективність досягла пікових значень 8,7–9,4% у березні–квітні. Це було зумовлено різким

зниженням обсягів господарської діяльності, на тлі якого податковий кредит не встиг пропорційно зменшитись. Фактично, це був технічний ефект — відставання корекції бази порівняно з фактичним нарахуванням зобов'язань. Запровадження тимчасового скасування імпортного ПДВ, відтермінування податкових накладних та перехід на нові режими адміністрування створили асиметрії, які були скориговані в другому півріччі. Після відновлення частини податкових процедур ефективність нормалізувалась до 6,8–7,1%, що свідчить про гнучкість системи та її здатність адаптуватися до шоків обставин.

2023 рік продемонстрував стабілізацію ефективності в діапазоні 6,5–7,0%, завдяки поєднанню кількох факторів. По-перше, зростання ВВП та стабільна інфляція створили передумови для номінального приросту податкової бази. По-друге, Державна податкова служба активізувала використання СМКОР, що забезпечило виявлення фіктивного податкового кредиту. Оновлені сервіси е-кабінету, автоматизоване зіставлення податкового кредиту із зобов'язаннями, а також розширення комунікаційних програм для бізнесу підвищили рівень податкової культури та відповідальності платників. Ці фактори у сукупності сприяли збереженню стійких показників ефективності у межах планових орієнтирів.

За попередніми підсумками 2024 року, ефективність перебуває в межах 6,4–6,9%. Хоча бойові дії залишаються дестабілізуючим чинником, що впливає на виробничу активність, ефективне використання нових цифрових інструментів адміністрування — таких як Dashboard ПДВ, е-Audit, комплаєнс-модулі на базі Big Data — дозволили втримати податкові надходження в межах запланованих показників. Посилено також сегментацію платників за рівнем ризику, що підвищило цільовість перевірок та знизило адміністративне навантаження на сумлінний бізнес. Тестуються нові формати міжвідомчого обміну даними між ДПС і Держмитслужбою, що зміцнює контроль за імпортними операціями та мінімізує втрати від «сірого» імпорту.

Додаткову увагу варто приділити сезонним коливанням ефективності. У грудні традиційно фіксується підвищення показника через масове закриття

податкових періодів, активізацію податкових накладних і перенесення процедур відшкодування на початок наступного року. У травні–липні в умовах мирного часу ефективність має тенденцію до зниження, зокрема через виплати експортного відшкодування аграрному сектору. У військових умовах сезонність частково порушується, як це спостерігалось у лютому–березні 2022 року — сплеск ефективності був наслідком різкого падіння податкової бази. Використання сезонно-коригованих коефіцієнтів аналізу є необхідним інструментом для адекватного тлумачення короткострокових коливань і формування об'єктивної картини фіскальної динаміки.

Отже, динаміка ефективності справляння ПДВ в Україні у 2019–2024 роках ілюструє взаємозв'язок між економічними шоками, регуляторною еволюцією та інституційними змінами у сфері адміністрування. Підвищення ефективності вимагає подальшої цифровізації процедур, аналітичного моделювання ризиків, розвитку міжвідомчої співпраці та стабілізації правового поля. У середньостроковій перспективі ключовими умовами зміцнення податкової ефективності залишаються прозорість, адаптивність та передбачуваність податкового регулювання. Системне використання індикаторів ефективності має стати основою для політичних рішень щодо структури ПДВ, коригування пільг та підвищення рівня добровільного комплаєнсу в Україні.

Оцінка ефективності справляння податку на додану вартість (ПДВ) в Україні на галузевому рівні свідчить про суттєву диференціацію фіскальної продуктивності залежно від особливостей функціонування економічних секторів. Податкова ефективність, виражена у відсотковому співвідношенні сплаченого ПДВ до обсягу потенційної бази, демонструє значну варіативність, що вказує на наявність як інституційних, так і поведінкових бар'єрів до повного та прозорого декларування зобов'язань.

Найнижчий рівень податкової ефективності зафіксовано у сфері оптової та роздрібної торгівлі — лише 1,49%. Це пояснюється сукупністю факторів: по-перше, надзвичайно низькою торговою націнкою, що формує обмежену податкову базу, і, по-друге, високим рівнем готівкового обігу, схильністю до

схем ухилення на кшталт податкових «скруток» та маніпуляцій з кодами товарної номенклатури. Відсутність належного контролю за ланцюгами постачання та неповне охоплення податковими реєстрами призводять до заниження обсягу зобов'язань у ланцюгах постачання товарів широкого вжитку.

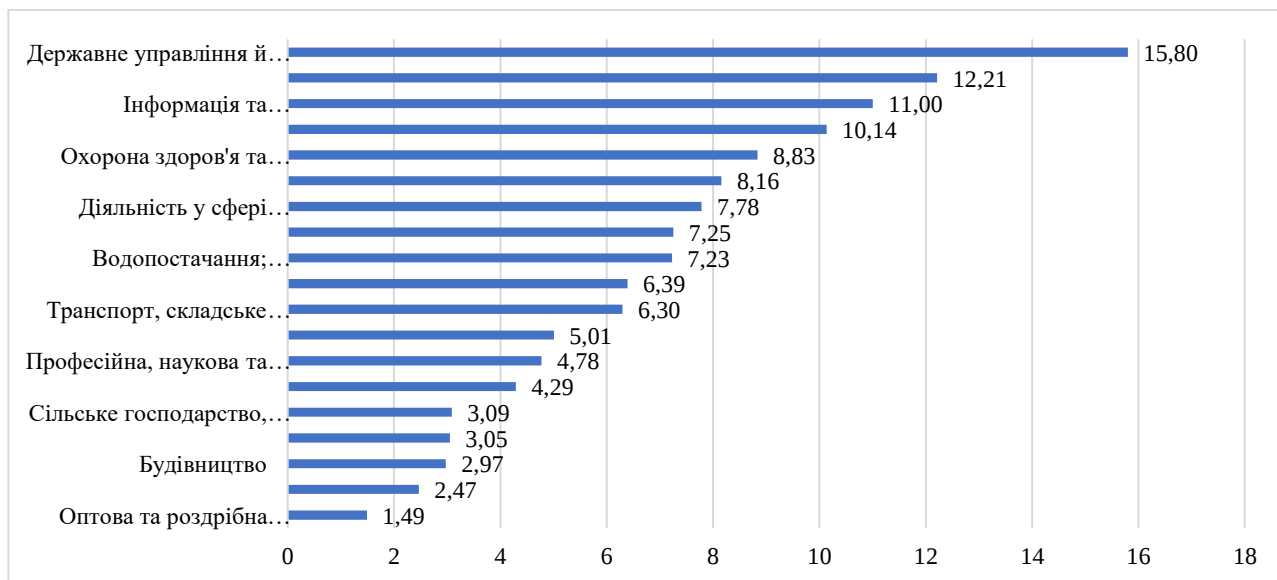

Рис. 2. 4. Податкова ефективність ПДВ за галузями, % [15]

У секторі постачання електроенергії, газу та тепла податкова ефективність становить 2,47%. Основною причиною такого низького рівня є дія тарифного регулювання, за яким постачання певних обсягів продукції здійснюється за фіксованими пільговими ставками або навіть без оподаткування (зокрема, в межах ПСО). Додатково значна частина вхідного ПДВ формується за рахунок закупівлі енергоносіїв, які мають високі ставки, але не завжди конвертуються у пропорційний вихідний ПДВ через державні компенсаційні механізми у вигляді субсидій.

Будівельна галузь демонструє ефективність на рівні 2,97%. Її особливістю є тривалий інвестиційний цикл: ПДВ накопичується на етапі закупівлі матеріалів і послуг, тоді як «вихідний» ПДВ зафіксовується лише на етапі реалізації об'єкта. Також розповсюдженою практикою є розрахунки натурою та готівкою на субпідрядному рівні, що суттєво знижує прозорість операцій. Крім того, частина житлового будівництва підпадає під пільгові режими (нульова ставка для житла площею до 40 м²), що ще більше зменшує надходження ПДВ з цієї галузі.

У переробній промисловості податкова ефективність сягає 3,05%, що також є відносно низьким показником. Це обумовлено значною сировинною складовою у вартості продукції — до 70% собівартості, яка формує великий обсяг вхідного ПДВ. При цьому значна частина готової продукції експортується, а отже, оподатковується за нульовою ставкою, що вимагає бюджетного відшкодування та не сприяє зростанню «вихідного» ПДВ.

Сільське господарство, лісове та рибне господарство мають ефективність на рівні 3,09%. Тут діють як структурні, так і законодавчі чинники. Зокрема, експорт агропродукції (зерно, олія) не обкладається ПДВ, а низка виробників перебуває на спрощеній системі оподаткування (четверта група), що виключає їх із сфери ПДВ. До того ж, у 2021–2024 роках застосовувалися знижені ставки (14% або 7%) для окремих категорій сільськогосподарської продукції, що ще більше звужувало обсяги податкових надходжень від галузі.

Найвищу податкову ефективність із ПДВ в Україні демонструє сфера державного управління, оборони та обов'язкового соціального страхування. Із показником у 15,8% вона суттєво випереджає всі інші галузі. Це пояснюється насамперед структурою діяльності державних органів, які рідко формують податковий кредит, оскільки державні закупівлі не є об'єктом оподаткування. Водночас певні надходження до бюджету генеруються через оподаткування платних адміністративних послуг та реалізацію державного майна, що створює високу частку ПДВ у загальному податковому балансі при мінімальній базі.

Освітня сфера займає друге місце за рівнем ефективності — 12,21%. Хоча більшість освітніх послуг звільнена від оподаткування, платні курси, гуртки, а також оренда приміщень, як правило, обкладаються за стандартною ставкою 20%. У закладах освіти зазвичай не ведеться окремий облік «вхідного» ПДВ або він мінімальний через низьку матеріаломісткість. Як результат — переважна частина заявленого зобов'язання сплачується до бюджету без коригування на податковий кредит, що підвищує загальний рівень ефективності цього сектору.

Інформація та телекомунікації демонструють податкову ефективність на рівні 11,0%. Високий рівень ефективності в цій галузі зумовлений її

технологічною природою — тут переважають нематеріальні активи (ліцензії, програмне забезпечення, зарплата), а витрати на матеріальні ресурси мінімальні. Це обумовлює низький обсяг податкового кредиту. Послуги в секторі реалізуються переважно безготівково, що мінімізує ризики ухилення. Крім того, додатковим фактором виступає оподаткування електронних послуг нерезидентів без права на податковий кредит, що збільшує суму сплаченого ПДВ у системі.

Фінансовий та страховий сектор характеризується ефективністю 10,14%. Попри звільнення основних операцій (кредитування, страхування) від ПДВ, супутні послуги — консультації, комісійна діяльність — обкладаються за стандартною ставкою. При цьому банки та страхові компанії не можуть враховувати вхідний ПДВ у податковий кредит у рамках звільнених операцій. Це призводить до того, що лєвова частка вхідного ПДВ перетворюється на фактичне податкове зобов'язання, що сприяє підвищенню ефективності в секторі.

Охорона здоров'я та соціальна допомога із показником 8,83% демонструє також досить високу податкову продуктивність, незважаючи на те, що основні послуги в цій сфері звільнені від оподаткування. Ключовим джерелом надходжень є оподаткування продажу лікарських засобів та допоміжних товарів, які реалізуються за ставками 7% або 20%. У медичних закладах, особливо в державних, більшість закупівель фінансується за кошти бюджету, а отже, не формує податкового кредиту, тоді як доходи від реалізації товарів створюють податкове зобов'язання.

Стабільно висока податкова ефективність у зазначених галузях свідчить про те, що структура витрат, прозорість операцій, відсутність широких пільгових режимів, а також технологічні особливості сектору можуть формувати позитивну фіскальну динаміку без необхідності додаткових адміністративних заходів. Варто зазначити, що найефективніші галузі здебільшого демонструють високий рівень цифровізації, низький ступінь тінізації, та мають обмежену можливість для формування фіктивного податкового кредиту.

Таке розшарування пояснюється низкою фундаментальних передумов.

Першим ключовим чинником є співвідношення між вхідним і вихідним ПДВ. Галузі з високою маржинальністю та низькою матеріалоємністю, зокрема ІТ-сфера та освітні послуги, практично не генерують вхідного ПДВ, що забезпечує високу частку чистого податку до сплати. Натомість у секторах роздрібної торгівлі, промислового виробництва та будівництва, де значна частина витрат пов'язана із закупівлею сировини або товарів, вхідний ПДВ часто перевищує вихідний, що знижує загальну ефективність.

Другим чинником є податкові режими та пільги, які суттєво впливають на розмір податкового зобов'язання. Застосування нульової ставки до експорту, знижених ставок у 7% для ліків, книг, пального або 14% для аграрної продукції автоматично звужує податкову базу у реальному секторі, навіть за збереження значних обсягів реалізації. Це створює системну асиметрію між пільговими та стандартно оподатковуваними галузями.

Третім критичним параметром виступає рівень тінізації та характер розрахунків у галузі. У секторах, де домінують безготівкові операції, наприклад у фінансовій сфері чи держуправлінні, податкові ризики суттєво знижуються. Натомість у торгівлі, будівництві та логістиці високий рівень обігу готівки, використання фіктивних схем (скрутки, підміна кодів товарів, дроблення операцій) призводить до масових занижень бази оподаткування.

Четвертий аспект пов'язаний із регулятивним середовищем. Галузі, що перебувають під посиленням наглядом з боку кількох регуляторів (Казначейство, НБУ, НКЕК), зокрема банки, телекомунікації, державні структури, мають обмежений простір для маніпуляцій із податковими зобов'язаннями, що підвищує рівень їх фіскальної дисципліни. Це контрастує із секторами, де контроль є слабшим або фрагментарним.

П'ятий чинник полягає в особливостях структури собівартості продукції або послуги. Висока частка заробітної плати, інтелектуального ресурсу або нематеріальних активів у загальній вартості продукту (як у випадку ІТ або освітніх послуг) автоматично веде до зростання податкової ефективності, оскільки такі витрати не підлягають формуванню податкового кредиту.

З точки зору фіскальної політики, виявлені закономірності диктують необхідність таргетованого впливу на галузі з найнижчими показниками податкової ефективності. Передусім ідеться про торгівлю, енергетику та будівництво, де потенціал для ухилення та неефективного адміністрування залишається значним. Доцільним є подальше удосконалення системи моніторингу ризиків у рамках СМКОР із фокусом на структуру операцій, динаміку кредиту та невідповідність сум податкових зобов'язань загальним економічним показникам.

Особливої уваги потребує питання перегляду пільг. Застосування зниженої ставки 7% до пального та аграрної продукції, яка історично мала соціальне або економічне обґрунтування, в умовах воєнного часу призводить до суттєвих фіскальних втрат. Повернення таких галузей до загальної ставки 20% могло б підвищити середній показник ефективності на 0,2–0,3 відсоткових пункти. Це дозволило б перерозподілити податкове навантаження без загального підвищення ставок.

Важливим вектором розвитку залишається подальша цифровізація адміністрування. Практика показує, що саме галузі з високим рівнем безготівкових операцій, автоматизованим документообігом та прозорими внутрішніми процесами демонструють найкращі результати. Тому такі інструменти, як e-Receipt, e-Audit, Dashboard ПДВ та інтеграція РРО в реальному часі мають бути масштабовані на найбільш ризикові сегменти, особливо роздрібну торгівлю та посередницькі послуги.

Крім того, доцільно впровадити практику цільових аудитів щодо накопичених «довгих» податкових кредитів у промисловості та будівництві, де часто трапляється відкладене формування зобов'язань, що не має об'єктивного економічного підґрунтя. Це дозволить зменшити «заморожений» фіскальний ресурс та прискорити повернення надлишково сплачених сум до бюджету.

Підсумовуючи, слід наголосити, що розрив між галузями з найнижчою ($\approx 1,5\text{--}3\%$) та найвищою ($\geq 10\%$) податковою ефективністю ПДВ є радше наслідком внутрішньої економічної структури, рівня тінізації та системи пільг,

ніж недосконалості нормативного регулювання. Усунення галузевих перекосів, зменшення тіньового обороту та оптимізація пільгових режимів потенційно здатні підвищити середню ефективність справляння ПДВ на 0,5–0,7 відсоткових пунктів уже в середньостроковій перспективі, що значно зміцнить фінансову стійкість державного бюджету.

2.3. Фактори впливу на надходження ПДВ та їх кількісна оцінка

Інфляція є одним із ключових макроекономічних чинників, що впливають на формування надходжень від податку на додану вартість (ПДВ), оскільки цей податок безпосередньо пов'язаний із кінцевим рівнем споживчих цін. З огляду на те, що ПДВ нараховується як відсоток від вартості реалізованих товарів і послуг, зростання загального рівня цін у національній економіці об'єктивно збільшує податкову базу в номінальному вимірі. Це дозволяє державі отримувати додаткові податкові надходження без зміни податкових ставок чи адміністрування, що є важливою особливістю у періоди високої волатильності доходів бюджету. З теоретичної точки зору, інфляція функціонує як пасивний інструмент нарощення фінансового потенціалу без необхідності додаткових регуляторних втручань. Проте надмірна інфляція також створює ризики для реального сектору, адже зменшує купівельну спроможність населення, а отже — і кінцеве споживання, що є ключовим джерелом формування податкової бази ПДВ.

Аналіз індексу споживчих цін в Україні за період 2014–2024 років свідчить про значну динаміку інфляційних процесів. У 2014–2015 роках економіка України зазнала потужного інфляційного шоку: рівень інфляції сягнув 124,9% у 2014 році та рекордних 143,3% у 2015 році. Таке різке зростання цін було зумовлене девальвацією національної валюти, воєнними діями на Сході України, втратами промислових об'єктів та порушенням логістичних ланцюгів. Ці фактори, хоч і сприяли зростанню номінальних надходжень ПДВ, водночас супроводжувалися падінням реального попиту, що певною мірою обмежувало

фіскальний ефект інфляції. За таких умов важливим було посилення контролю за податковими накладними, щоб уникнути ефекту «надутих» цін без реального збільшення товарного обігу.

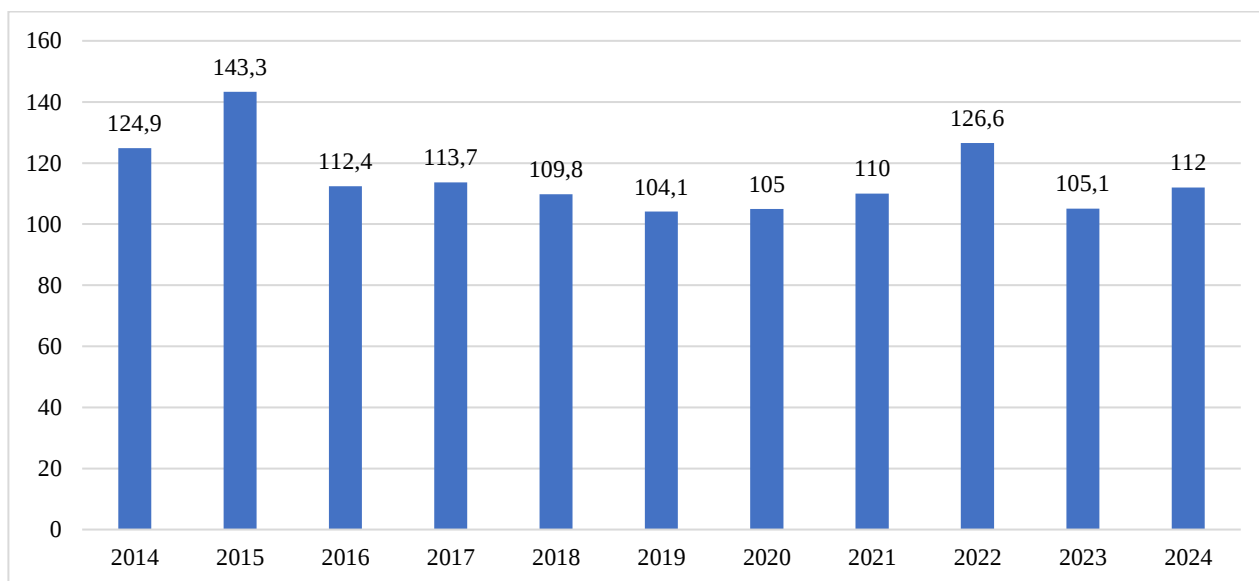

Рис. 2. 5. Динаміка індексу споживчих цін в Україні за період 2014–2024 років, % [9]

У 2016–2019 роках інфляція стабілізувалася на помірному рівні: від 104,1% до 113,7%. Це свідчить про макроекономічну стабілізацію, покращення грошово-кредитної політики та відновлення споживчого попиту. У цей період інфляція діяла як помірний фіскальний буфер для надходжень ПДВ, підтримуючи їх зростання паралельно з реальним економічним зростанням. Варто зазначити, що у ці роки відбувалося активне вдосконалення електронного адміністрування податку, що дозволило зменшити податкові розриви та покращити ефективність контролю.

У 2020–2022 роках інфляційна динаміка знову зазнала зростання. У 2020–2021 роках індекс споживчих цін склав 105% та 110% відповідно, що пов'язано з пандемічними наслідками, порушенням глобальних ланцюгів постачання, підвищенням цін на енергоносії та дефіцитом окремих видів сировини. У 2022 році, в умовах повномасштабної війни, інфляція сягнула 126,6%. Воєнні дії спричинили подальший обвал національного виробництва, логістичні бар'єри, девальвацію гривні, що значно прискорило темпи зростання цін. У таких умовах спостерігалось різке розширення номінальної податкової бази ПДВ, однак

реальна платоспроможність споживачів знизилася, що обмежувало потенціал фіскальної ефективності. Разом з тим, у цей період було запроваджено низку змін у податковому законодавстві, спрямованих на підтримку економіки, зокрема тимчасові пільги для критичного імпорту, які також вплинули на структуру надходжень.

У 2023 році інфляція знизилася до 105,1%, що є ознакою часткової стабілізації макроекономічної ситуації. Це дозволило покращити прогнозованість фіскальних показників та зробити планування надходжень ПДВ більш точним. Станом на 2024 рік індекс споживчих цін знову продемонстрував зростання до 112%, що пов'язано з продовженням бойових дій, пошкодженням енергетичної інфраструктури та сезонними сплесками цін на енергоносії. У цих умовах інфляція знову виконує роль компенсаційного механізму для бюджету, однак водночас потребує додаткових зусиль зі сторони ДПС щодо контролю за відповідністю приросту бази реальному обороту товарів і послуг.

Інфляція є вагомим макроекономічним фактором, що потенційно впливає на динаміку надходжень податку на додану вартість (ПДВ), однак глибший кількісний аналіз виявляє неоднозначність цього впливу. У процесі оцінки залежності між рівнем інфляції (індексом споживчих цін, CPI) та сумарними надходженнями ПДВ за період 2014–2024 років було побудовано регресійну модель, яка дозволяє проаналізувати силу, напрям і значущість виявленого взаємозв'язку.

Одержане рівняння регресії має вигляд:

$$Y = -10428x + 10\,428,45 \quad (2.1)$$

Це означає, що при нульовому рівні інфляції умовно очікуваний обсяг надходжень ПДВ становив би 1,58 млрд грн. Негативне значення кутового коефіцієнта свідчить про обернену залежність між інфляцією та надходженнями: кожне підвищення інфляції на 1 процентний пункт асоціюється з падінням ПДВ-надходжень на приблизно 10,4 млрд грн. Це дає підстави припустити, що в умовах високої інфляції зростають обсяги податкового кредиту,

відтерміновується реєстрація податкових накладних, зменшується реальне споживання та фіксується загальна фіскальна нестабільність.

Якість моделі характеризується коефіцієнтом детермінації $R^2 = 0,354$, що свідчить про відносно низький рівень пояснення варіації доходів від ПДВ лише інфляційним чинником. Іншими словами, інфляція пояснює трохи більше третини змін у надходженнях ПДВ, тоді як решта залежить від інших факторів: зокрема, обсягу кінцевого споживання, імпорту, частки безготівкових операцій, пільг та ефективності адміністрування.

F-критерій дорівнює 4,93 при значенні $p = 0,054$, що є граничним щодо стандартного порогу статистичної значущості. Це означає, що модель має обмежену довіру при перевірці гіпотези про істотність впливу інфляції на ПДВ. t-статистика $\beta = -2,22$ із p-значенням 0,054 додатково підтверджує слабку значущість кутового коефіцієнта. Разом із цим, високе значення стандартної помилки (понад 176 млн грн) свідчить про значну варіативність між прогнозованими і фактичними значеннями, що підвищує ризики помилки при бюджетному прогнозуванні на основі цієї моделі.

З економічної точки зору, такі результати підтверджують, що інфляція не є автономним драйвером фіскальної ефективності ПДВ. У межах дослідження було виявлено, що інфляційний вплив часто має побічний характер: він лише формально розширює податкову базу, однак у реальному вимірі фіскальний ефект залишається обмеженим через структурні спотворення. Зокрема, у разі перевищення певного порогу інфляційне зростання створює додатковий тиск на бізнес через зростання вартості закупівель, обслуговування витрат та фінансових зобов'язань, що знижує фінансову стійкість підприємств. У таких умовах дедалі частіше вдаються до оптимізаційних стратегій, серед яких — використання тіньових схем, непрозорого ціноутворення, заниження податкових зобов'язань, що зменшує ефективність адміністрування ПДВ. Також при високій інфляції спостерігається непропорційне зростання податкового кредиту, зокрема «вхідного» ПДВ, що підлягає відшкодуванню, особливо у секторах із тривалим інвестиційним циклом. Як наслідок, податкові органи фіксують збільшення

кількості заявок на відшкодування, а загальний баланс надходжень втрачає фіскальну стійкість. Одночасно обсяг реального споживання та створеної доданої вартості зростає повільніше, ніж номінальні ціни, що створює розрив між потенційною й фактичною базою оподаткування. Такий розрив, своєю чергою, знижує надійність податкових прогнозів та вимагає коригування фіскальної політики відповідно до циклічних інфляційних трендів.

Валовий внутрішній продукт (ВВП) є фундаментальним макроекономічним показником, який безпосередньо впливає на рівень надходжень податку на додану вартість (ПДВ). Як індикатор економічної активності, ВВП відображає загальний обсяг створеної доданої вартості в національній економіці, що слугує базою для розрахунку ПДВ. Обґрунтування вибору саме цього показника полягає в його концептуальній спорідненості з природою ПДВ: останній нараховується на кожному етапі створення доданої вартості, що безпосередньо корелює з валовим випуском та споживанням у країні. ВВП також є синтетичним індикатором, який охоплює більшість видів економічної активності, включно з виробництвом товарів, наданням послуг, державними витратами, інвестиціями та зовнішньоекономічною діяльністю, що дозволяє цілісно оцінити масштаб потенційного податкового навантаження.

Аналіз динаміки ВВП України за період 2014–2024 років (рис. 2.6.) дозволяє ідентифікувати як довгострокові тренди зростання, так і окремі кризи, що мали тимчасовий, але значущий вплив на податкову базу ПДВ. У 2014 році ВВП становив 1 566 728 млн грн, а вже у 2015 році — 1 979 458 млн грн, що відобразило певне відновлення після шоків, пов'язаних з анексією Криму та початком бойових дій на сході України. Подальше зростання тривало протягом 2016–2019 років, коли номінальний обсяг ВВП поступово збільшувався до 3 974 564 млн грн, відображаючи відносну макроекономічну стабільність, зростання внутрішнього попиту та експортно-орієнтованих галузей. У 2020 році темпи зростання істотно сповільнилися (4 194 102 млн грн) на тлі глобальної економічної кризи, спричиненої пандемією COVID-19, яка порушила ланцюги постачань, обмежила мобільність робочої сили та знизила споживчу активність.

У 2021 році зафіксовано помітне відновлення (5 459 574 млн грн), однак уже у 2022 році відбулося зниження до 5 191 028 млн грн через повномасштабне вторгнення Російської Федерації, що дестабілізувало виробничу й торговельну діяльність у ключових регіонах України, особливо на сході та півдні.

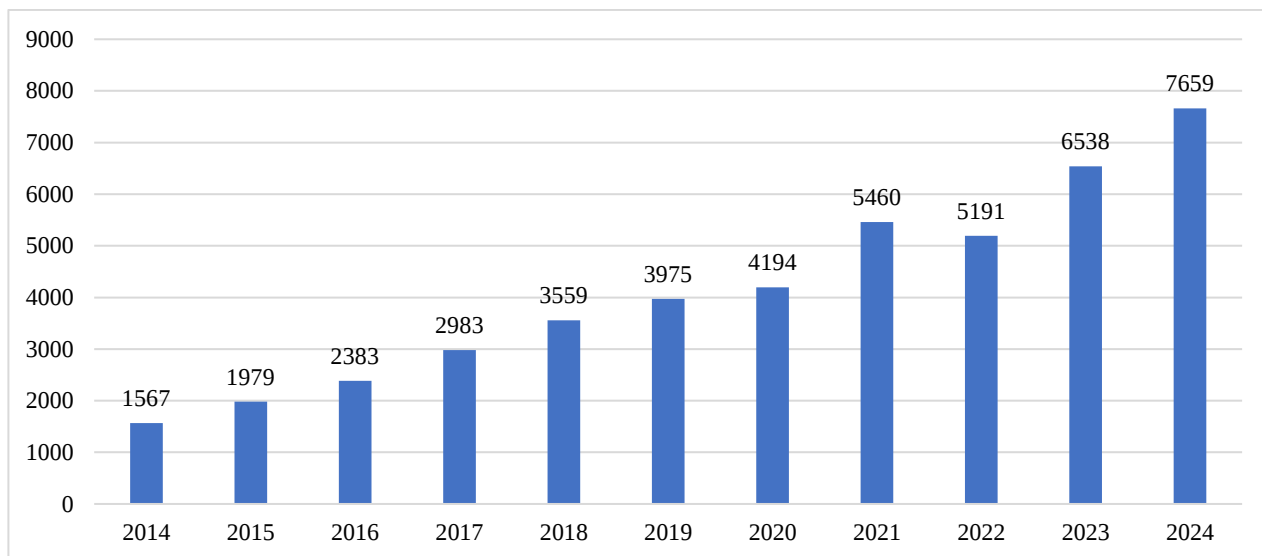

Рис. 2. 6. Динаміка ВВП, млрд грн [9]

Водночас, 2023 та 2024 роки продемонстрували стійке економічне зростання: ВВП зріс до 6 537 825 млн грн та 7 658 659 млн грн відповідно. Це зростання є результатом адаптації економіки до умов війни, активізації внутрішнього споживання, поживлення експорту та розширення цифрових послуг, а також нарощування інвестицій у критичну інфраструктуру та галузі оборонно-промислового комплексу. Сприятливу динаміку також підтримали заходи державного стимулювання, інституційна підтримка бізнесу та стабілізація фінансового сектору. Збільшення ВВП автоматично формує ширшу податкову базу для ПДВ, особливо за умов, коли домінує кінцеве споживання, частка якого у ВВП України є традиційно високою. Таким чином, зв'язок між динамікою ВВП та доходами бюджету від ПДВ підтверджує високий ступінь чутливості фіскальної бази до макроекономічних коливань.

Результати економетричного моделювання підтверджують наявність сильного статистичного зв'язку між номінальним ВВП та ПДВ-надходженнями, що дозволяє зробити обґрунтовані висновки щодо інтегрованого впливу

загальноєкономічних процесів на податкову базу. Отримане рівняння регресії має вигляд:

$$Y = 0,1055x - 60601 \quad (2.2)$$

Коефіцієнт при змінній ВВП дорівнює 0,105, що означає: кожне додаткове збільшення ВВП на 1 млн грн асоціюється з приростом надходжень ПДВ на приблизно 105 тис. грн. Це значення відображає середній рівень фіскальної продуктивності ВВП щодо ПДВ і добре корелює з показником VAT Revenue Ratio (VRR), який в Україні становить $\approx 0,47$, тобто близько половини теоретично можливих податкових надходжень фіскалізується в реальності, що є прийнятним для країн з високим рівнем економічної відкритості та значною часткою непрямих податків.

Статистичні показники підтверджують високу якість моделі: коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,945$ свідчить про те, що майже 95% варіації доходів від ПДВ пояснюється змінами у ВВП, що вказує на тісний взаємозв'язок між цими змінними. F-критерій становить 154,16 при p-значенні $\approx 5,8 \times 10^{-7}$, що є істотно нижчим за стандартний поріг 0,05, демонструючи високу значущість зв'язку навіть у контексті невеликої вибірки. Аналогічно, t-статистика для оцінки параметра при ВВП становить 12,42 з таким самим рівнем значущості, що підтверджує відсутність випадковості в отриманому результаті. Перехоплення (–60,6 млн грн) не є статистично значущим ($p = 0,15$), тому його можна вважати умовно нульовим і таким, що не впливає на основний висновок. Стандартна помилка прогнозу (≈ 52 млн грн) свідчить про достатню точність моделі для практичного застосування у прогнозуванні, особливо при оцінці загальних фіскальних трендів на макrorівні та формуванні обґрунтованих бюджетних орієнтирів.

З економічної точки зору ці результати переконливо свідчать: зростання номінального ВВП автоматично тягне за собою пропорційне розширення податкової бази ПДВ, незалежно від джерела приросту — чи то зумовленого зростанням внутрішнього споживання, збільшенням обсягів капітальних

інвестицій, розширенням державного попиту або експортною експансією. Кожен із цих компонентів, створюючи додану вартість у відповідному секторі, збільшує обсяг оподатковуваних операцій, що безпосередньо трансформується у приріст податкових надходжень. У цьому контексті ВВП виступає інтегральним показником макроекономічної активності, який акумулює ефекти від усіх основних рухів економіки. Особливо важливо підкреслити його значення в умовах макроекономічної турбулентності або структурних зрушень — саме ВВП забезпечує системне, кількісно визначене уявлення про фіскальний потенціал країни. Високий рівень кореляції між ВВП та надходженнями ПДВ обґрунтовує його використання як ключового прогностичного індикатора для розробки стратегії фіскального планування. У практичному вимірі це дає змогу органам публічних фінансів своєчасно та зважено переглядати бюджетні орієнтири, враховуючи зміну економічної кон'юнктури. Крім того, застосування ВВП як базової змінної для прогнозування надходжень ПДВ дозволяє розраховувати не лише загальні обсяги мобілізації, а й структурно оцінювати внесок окремих секторів економіки до фіскального результату, що є надзвичайно важливим у контексті посилення адресності бюджетної політики. З огляду на виявлену стабільну еластичність ПДВ відносно ВВП, можна стверджувати про доцільність включення цього показника до числа пріоритетних параметрів у системі середньострокового бюджетного планування.

Таким чином, отримані результати дають змогу не лише підтвердити макроекономічну обґрунтованість ВВП як індикатора для моделювання податкових надходжень, але й надають практичні орієнтири для оптимізації податково-бюджетної політики, базованої на емпірично підтвердженій залежності між обсягом створеної доданої вартості та ефективністю справляння ПДВ.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ СПРАВЛЯННЯ ПДВ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

3.1. Виявлення резервів збільшення надходжень ПДВ до державного бюджету

Виявлення резервів збільшення надходжень податку на додану вартість (ПДВ) до державного бюджету України є ключовим напрямом підвищення фінансової стійкості країни в умовах зростаючих бюджетних потреб та обмежених зовнішніх джерел фінансування. В умовах трансформації глобальної економіки та цифровізації фінансових операцій з'являються нові сегменти ринку, які раніше перебували поза зоною оподаткування або оподатковувалися неефективно. Одним із таких резервів є легалізація та оподаткування операцій на ринку цифрових активів, зокрема діяльність криптовалютних бірж та маркетплейсів невзаємозамінних токенів (NFT).

Запровадження обов'язкової реєстрації у системі ПДВ для криптовалютних платформ передбачає підпорядкування їх діяльності міжнародним стандартам фінансової звітності, зокрема директиві ЄС DAC 8 та Каркасу звітності щодо криптоактивів (CARF), які набувають чинності з 2025 року в межах європейського податкового простору [42]. Імплементация подібної моделі в українське законодавство дозволить забезпечити подвійний контроль за транзакціями — з боку платформи та користувача — і встановити прозорий механізм нарахування та сплати ПДВ за ставкою 20 % на комісії, цифрові послуги та операції з обміну токенів. Крім того, така реформа дозволить інтегрувати український ринок цифрових активів до загальноєвропейського правового поля, що є передумовою для розвитку міжнародного інвестування в галузі фінансових технологій та Web 3.0. Водночас, правове включення цих платформ до національної податкової системи зміцнить спроможність держави

здійснювати превентивний контроль за потенційно ризикованими транзакціями, пов'язаними з фінансуванням терористичної діяльності, шахрайством чи відмиванням коштів.

З огляду на динаміку ринку криптоактивів, який навіть за консервативними оцінками становить від \$10 до \$20 млрд щорічного обсягу транзакцій в Україні, потенційний ефект від включення цього сегмента до фіскального поля оцінюється в межах \$2–4 млрд додаткових надходжень. Такий результат базується на аналогічних оцінках країн-членів ЄС, які в процесі гармонізації національних податкових політик із директивою DAC 8 здійснюють підготовку до запровадження контролю за цифровими активами як новим джерелом непрямих податків. У разі успішної адаптації європейської моделі до українських умов із належним адмініструванням, підключенням криптоплатформ до національної податкової інфраструктури (зокрема, СМКОР та РРО-online) та взаємним обміном даними з державами-партнерами, зазначені резерви можуть бути реалізовані вже у найближчій перспективі. Важливо також забезпечити навчання кадрів Державної податкової служби щодо механізмів фіскалізації нових цифрових платформ, оскільки це дозволить оперативно виявляти порушення і запровадити ефективний комплаєнс-моніторинг у сфері цифрової економіки. Додатковим кроком має стати створення міжвідомчої робочої групи з представників Мінцифри, НБУ та ДПС, яка координуватиме реалізацію політики з інтеграції цифрових платформ у фіскальний контур.

Отже, інтеграція ринку цифрових активів до системи ПДВ є не лише відповіддю на сучасні економічні виклики, а й інструментом фіскальної мобілізації у цифрову епоху. Її впровадження сприятиме одночасному досягненню кількох стратегічних цілей: розширенню податкової бази, підвищенню прозорості електронної комерції, адаптації до міжнародних стандартів, а також зменшенню рівня тіньової економіки у високоризикових секторах. У підсумку, впровадження ПДВ у криптосфері може стати не лише джерелом нових надходжень, але й важливим кроком до формування сучасної, цифрово інтегрованої фіскальної системи, орієнтованої на інноваційне

зростання, стійкість до зовнішніх шоків та податкову справедливість у новій цифровій реальності.

Виявлення внутрішніх резервів збільшення надходжень податку на додану вартість (ПДВ) до державного бюджету України передбачає активну переоцінку наявної системи адміністрування та реєстрації платників, зокрема у сегменті малих суб'єктів господарювання. Одним із найбільш ефективних інструментів фіскального розширення бази оподаткування вважається зниження порога обов'язкової реєстрації платником ПДВ, що набуває особливої актуальності у контексті сучасних процесів цифровізації бізнесу, розширення сектора мікропідприємництва та зростаючої ролі самозайнятості в економіці України.

На сьогодні законодавчо встановлений поріг становить один мільйон гривень річного обігу, однак аналітичні оцінки, а також міжнародна практика вказують на те, що така межа не враховує сучасну диференціацію суб'єктів господарювання та залишає значну частину дрібного бізнесу поза фіскальним полем. Зниження цієї межі до 500 тисяч гривень дозволило б охопити додатковий сегмент підприємств, які наразі не є платниками ПДВ, але здійснюють регулярну економічну діяльність у сфері послуг, локального виробництва, торгівлі та електронної комерції. Такий крок дозволяє не лише збільшити кількість зареєстрованих суб'єктів, але й покращити прозорість обліку в секторах із високим рівнем готівкових розрахунків, а також мінімізувати ризики податкових зловживань через неформальний оборот.

Цей механізм передбачає поступове зменшення порога з урахуванням адміністративних можливостей Державної податкової служби та забезпечення цифрової інфраструктури, необхідної для обслуговування збільшеної кількості зареєстрованих суб'єктів. Доцільним у цьому контексті є також запровадження спрощеного режиму звітності та електронної реєстрації, що зменшить бар'єри входу для нових платників і мінімізує витрати на адміністрування. Ефективна комунікація з представниками малого бізнесу та залучення до консультативних програм з боку органів державної влади є критично важливою умовою для успішної реалізації цієї ініціативи.

Аналітичні дані Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD) підтверджують, що країни з нижчими порогами реєстрації демонструють вищі значення податкового індикатора VRR (VAT Revenue Ratio), що свідчить про кращу фіскальну ефективність ПДВ як інструменту бюджетного наповнення [41]. Також відзначено, що низький поріг реєстрації дозволяє формувати ширшу податкову базу без підвищення ставок оподаткування. Додатковим позитивним наслідком може стати посилення конкуренції серед малого бізнесу через зниження бар'єрів входу на ринок та зменшення стимулів до дроблення бізнесу. Зниження порогу сприятиме також боротьбі з практикою штучного розподілу господарської діяльності з метою уникнення реєстрації та формуванню справедлившої конкурентної політики в малому і середньому підприємстві, особливо в регіонах з високим рівнем самозайнятості.

За попередніми розрахунками, реалізація цього резерву може забезпечити приріст надходжень ПДВ на рівні від 2 до 3 мільярдів гривень на рік, залежно від темпів імплементації, готовності ІТ-інфраструктури та ефективності супровідного інформаційно-консультаційного забезпечення для нових платників. Важливим також є паралельне підвищення фіскальної грамотності серед малого бізнесу, аби забезпечити належний рівень дотримання податкової дисципліни з боку новозареєстрованих суб'єктів. Прогнозується, що у разі комплексного підходу до імплементації, цей резерв може суттєво покращити показники VRR та підвищити прозорість обліку в секторах з підвищеними ризиками тінізації.

Таким чином, зниження порогу обов'язкової реєстрації платником ПДВ є стратегічним резервом фіскальної політики, що поєднує в собі економічну доцільність, міжнародну відповідність та реалістичність впровадження в умовах цифрової трансформації податкової системи України. Його реалізація здатна не лише забезпечити додаткові доходи бюджету, але й сприяти подальшій детінізації економіки, укріпленню фінансової прозорості малого бізнесу та формуванню справедлившої податкової системи, яка відповідає вимогам

доброочесності, ефективності та рівних умов для всіх учасників економічної діяльності.

Одним із перспективних напрямів виявлення внутрішніх резервів збільшення надходжень податку на додану вартість (ПДВ) до державного бюджету України є стимулювання переходу підприємств до безготівкових розрахунків шляхом запровадження прискореного механізму повернення податку. Такий інструмент передбачає скорочення строків відшкодування ПДВ до 15 календарних днів для підприємств, у яких не менше 90 відсотків обороту здійснюється у формі безготівкових операцій — за допомогою банківських карток, QR-кодів та інших електронних платіжних інструментів. Додатковою перевагою такого підходу є формування системного стимулу для широкомасштабного переходу малого і середнього бізнесу до використання прозорих фінансових інструментів, що сприяє також зміцненню довіри до фіскальної системи загалом.

Фіскальна доцільність цього заходу базується на тому, що суб'єкти, які працюють виключно у «cashless» режимі, демонструють значно нижчі ризики податкових правопорушень, оскільки всі транзакції є повністю прозорими для податкового контролю. Застосування такого прискореного режиму створює мотивацію для добровільного виходу з тіні, зменшує привабливість схемного кредиту і водночас забезпечує поліпшення ліквідності для легального бізнесу, що своєю чергою стимулює економічну активність та інвестиції. У довгостроковій перспективі такий підхід може стати елементом інтеграції України до європейської податкової практики, де податкова культура базується на прозорості й довірі до державних інститутів.

Міжнародний досвід підтверджує ефективність таких механізмів. Зокрема, у Польщі з 2022 року діє режим "cashless taxpayer", який надає підприємствам, що здійснюють 80–100 % безготівкових операцій, статус пріоритетного платника з пришвидшеними строками відшкодування ПДВ [45]. Дослідження Global Government Forum (GGF) вказують на те, що країни з розвиненою культурою безготівкових розрахунків демонструють нижчий рівень втрат у ПДВ (VAT Gap),

що свідчить про фіскальні переваги прозорих трансакцій [43]. Окрім Польщі, схожі підходи спостерігаються в країнах Балтії, де цифровізація та фінансова дисципліна дали змогу істотно зменшити розрив між нарахованими та сплаченими податками.

Запровадження в Україні аналогічної моделі дасть змогу зменшити частку операцій, які не потрапляють до Єдиного реєстру податкових накладних (ЄРПН), посилити довіру платників до системи адміністрування ПДВ і знизити рівень відшкодувальної заборгованості держави перед бізнесом. За попередніми оцінками, очікуваний приріст надходжень за рахунок детінізації та зростання обсягів оподатковуваних операцій може становити від 4 до 5 мільярдів гривень щорічно, залежно від охоплення програми та готовності платіжної інфраструктури. Крім того, впровадження пріоритетних умов повернення ПДВ для безготівкових підприємств дозволить оптимізувати бюджетне планування та скоротити адміністративні витрати на перевірки і супровід сумнівних операцій.

Таким чином, впровадження прискореного механізму повернення ПДВ для підприємств з високою часткою безготівкових продажів є не лише інструментом підтримки добросовісного бізнесу, але й ефективним напрямом фіскальної політики, що сприяє розширенню бази оподаткування, підвищенню загального рівня податкової дисципліни та формуванню прозорого економічного середовища, яке відповідає європейським стандартам. У підсумку, така ініціатива дозволяє не лише мобілізувати додаткові доходи для бюджету, але й слугує індикатором високої податкової культури, яка вкрай необхідна для успішного проходження реформ та подальшої євроінтеграції України.

3.2. Пропозиції щодо удосконалення адміністрування ПДВ в Україні

Одним із ключових напрямів удосконалення системи адміністрування податку на додану вартість в Україні є впровадження цифрових інструментів, які забезпечують прозорість і об'єктивність перевірок, знижуючи при цьому адміністративне навантаження на платників податків і одночасно підвищуючи

ефективність виявлення податкових ризиків. У цьому контексті особливу увагу заслуговує повна імплементація формату SAF-T UA (Standard Audit File for Tax – Ukraine) у поєднанні з автоматизованим е-аудитом. Запровадження обов'язкової передачі SAF-T UA дозволить створити єдину структуровану базу даних облікової інформації підприємства, яка уніфікована за міжнародними стандартами та придатна до обробки автоматичними алгоритмами податкового контролю. Це забезпечить можливість не лише прискореного збору та аналізу звітних даних, але й уніфікації процедур контролю для суб'єктів господарювання незалежно від їхньої галузевої приналежності.

Нова модель передбачає, що всі підприємства з річним оборотом понад 50 мільйонів гривень будуть зобов'язані передавати до органів Державної податкової служби стандартизований аудит-файл у визначеному форматі. Це дозволить суттєво скоротити час на проведення документальних перевірок, мінімізувати людський фактор у прийнятті рішень і знизити рівень суб'єктивізму при оцінці податкових ризиків. SAF-T UA стане основою для е-аудитів, які проводитимуться у безконтактному режимі з використанням алгоритмів ризикоорієнтованого аналізу, що дозволить не тільки підвищити оперативність реагування, а й забезпечити масовий моніторинг звітності в реальному часі. Такий підхід відкриває нові можливості для ідентифікації схем заниження податкових зобов'язань, фіктивного ПДВ-кредиту або створення «розривів» у ланцюгах постачання.

У 2023–2024 роках відбувся пілотний запуск цієї моделі для великих платників, який продемонстрував технічну доцільність, технологічну життєздатність та управлінську ефективність нової системи адміністрування [44]. Наступним логічним етапом є розширення сфери охоплення на середні підприємства у 2025–2026 роках, що супроводжуватиметься подальшою розробкою та вдосконаленням алгоритмів інтеграції даних SAF-T UA у функціонування таких ключових інструментів, як СМКОР та ЄРПН. Зазначене рішення цілком відповідає кращим практикам Європейського Союзу та рекомендаціям ОЕСР, оскільки воно забезпечує єдиний

уніфікований підхід до цифрового аудиту, створює підґрунтя для міжкраїнової звірки трансакцій, сприяє гармонізації податкового регулювання з європейськими стандартами та підвищенню рівня податкової дисципліни [8].

У довгостроковій перспективі повна цифровізація податкової звітності та аудиту створить принципово нову якість адміністрування ПДВ в Україні. Вона дозволить суттєво знизити обсяг «ручного» контролю, зменшити витрати бізнесу на підготовку та проходження перевірок, пришвидшити процеси відшкодування податку та підвищити довіру до податкової системи з боку платників. Крім того, застосування SAF-T UA стане не лише засобом технічної модернізації фіскального контролю, але й фундаментом для побудови сучасних прогнозно-аналітичних моделей оцінки податкових ризиків, що уможливить органам влади більш ефективне планування фіскальної політики, адаптацію до циклічних змін в економіці та вчасне виявлення деструктивних тенденцій і тіньових схем у господарській діяльності.

У межах модернізації фіскальної інфраструктури України однією з ключових ініціатив у сфері вдосконалення адміністрування податку на додану вартість є впровадження оновленої версії Системи моніторингу податкових накладних (СМКОР) під умовною назвою SMKOR 3.0. Ця реформа передбачає глибоку трансформацію механізмів виявлення та блокування ризикових податкових накладних шляхом застосування сучасних інструментів аналізу великих даних, зокрема алгоритмів машинного навчання. Проект концепції було офіційно презентовано Державною податковою службою України у березні 2025 року, що стало черговим етапом у стратегічному переході до інтелектуального податкового комплаєнсу.

Основна ідея SMKOR 3.0 полягає у переосмисленні логіки оцінки ризиків шляхом переходу від жорстко заданих критеріїв до адаптивних моделей, які здатні навчатися на історичних даних і виявляти нові типи порушень. Замість класичного правила перевищення умовної частки ризикового кредиту система буде аналізувати багатовимірні сигнали, включаючи метадані реєстраторів розрахункових операцій (РРО), інтегровані API банківської системи та часові

закономірності, притаманні «карусельним» схемам або фіктивним ланцюгам постачання. Такий підхід дозволить точніше сегментувати ризики, знижуючи кількість хибнопозитивних спрацювань і покращуючи якість блокувань.

Інноваційність SMKOR 3.0 також полягає у створенні так званого профілю платника — динамічної цифрової моделі поведінки, що оновлюється у режимі реального часу на основі транзакційної активності, змін у товарному асортименті, платіжних взаємодій і податкової дисципліни. Використання таких профілів дозволить застосовувати диференційований підхід до контролю, підвищуючи гнучкість адміністрування та зменшуючи навантаження на сумлінний бізнес. Водночас для платників, які потрапляють у зону підвищеної уваги, буде активовано механізм глибокої перевірки з автоматизованим аналізом ланцюгів постачання, у тому числі із залученням інструментів аналізу зв'язків (network analytics).

Запровадження SMKOR 3.0 відповідає не лише внутрішній логіці реформ, але й міжнародним рекомендаціям, зокрема аналітичним висновкам OECD щодо ризикоорієнтованих систем ПДВ-контролю. Такі підходи вже демонструють ефективність у країнах Центральної та Східної Європи, де подібні системи зменшили рівень шахрайства з ПДВ на 15–20% протягом перших двох років реалізації. У контексті України ця ініціатива може забезпечити значний фіскальний ефект, оскільки частка так званого «податкового розриву» (VAT Gap) за оцінками аналітичних центрів все ще перевищує 7–8% від потенційних надходжень.

Таким чином, модернізація SMKOR до рівня SMKOR 3.0 є не просто технічним оновленням, а комплексною трансформацією логіки податкового моніторингу, яка базується на передових підходах до обробки даних, цифрової поведінкової аналітики та штучного інтелекту. У довгостроковій перспективі ця ініціатива здатна стати фундаментом нової культури податкової прозорості та справедливості, зменшуючи простір для зловживань і підвищуючи довіру до державної фіскальної системи.

У контексті цифровізації податкового адміністрування в Україні важливим напрямом модернізації системи справляння податку на додану вартість є впровадження моделі повної фіскалізації готівкових розрахунків через інструменти нового покоління, зокрема технологію «E-Receipt 2.0». Ця ініціатива передбачає трансформацію традиційної системи реєстраторів розрахункових операцій (РРО) у сучасний цифровий формат, який дозволяє здійснювати облік та контроль готівкових платежів у режимі реального часу.

Механізм реалізації нової моделі фіскалізації полягає у запровадженні концепції „РРО у смартфоні“, яка ґрунтується на мобільному програмному забезпеченні з відкритим інтерфейсом для інтеграції з касовими системами, платіжними терміналами та банківськими API. Усі електронні чеки автоматично передаються до централізованої бази даних Data Lake, що дозволяє органам податкової служби здійснювати суцільний моніторинг розрахункових операцій і оперативно виявляти порушення. Особливістю оновленої системи E-Receipt 2.0 є побудова аналітичної інфраструктури, яка дозволяє класифікувати операції за товарними групами, ідентифікувати нетипові транзакції та формувати профілі ризику в розрізі суб'єктів господарювання.

Ключовим інструментом підвищення ефективності нової системи виступає запровадження механізму кешбеку для споживачів, який стимулює покупців вимагати фіскальний чек при розрахунку готівкою або карткою. Такий підхід формує додатковий рівень громадського контролю над обігом готівки, підвищуючи прозорість розрахункових операцій та знижуючи рівень тінізації роздрібної торгівлі. За оцінками експертів, повне покриття операцій E-Receipt 2.0 може зменшити втрати бюджету від несплати ПДВ на декілька мільярдів гривень щорічно.

Таким чином, впровадження E-Receipt 2.0 у поєднанні з політикою обов'язкової фіскалізації всіх розрахунків у секторі малого бізнесу є стратегічно важливим кроком до побудови ефективної системи адміністрування ПДВ. Це дозволяє зміцнити податкову дисципліну, знизити обсяг фіскального розриву

(VAT Gap) та забезпечити більш рівномірний розподіл податкового навантаження між суб'єктами господарювання.

Ще одним із ключових напрямів удосконалення механізмів адміністрування податку на додану вартість в Україні є впровадження режиму "Marketplace VAT" до електронних торговельних платформ та цифрових посередників у сфері онлайн-торгівлі, що сьогодні охоплює значну частину роздрібного сегмента, зокрема транскордонні продажі фізичним особам. Закон України № 4015-IX чітко визначає відповідальність маркетплейсів за справляння та перерахування ПДВ з усіх операцій продажу кінцевим споживачам (B2C), включаючи реалізацію товарів нерезидентами. Така модель передбачає, що сам маркетплейс, окрім технічної функції платформи, стає податковим агентом, відповідальним за точність, своєчасність і повноту оподаткування обігу, що здійснюється на його електронному майданчику. Це суттєво знижує ризики втрати податкових надходжень, пов'язані з використанням фіктивних постачальників, непрозорих схем логістики, підміни кодів УКТ ЗЕД і маніпуляцій з резидентністю учасників транзакції.

Ключовим завданням запровадження "Marketplace VAT" є створення рівних умов оподаткування між традиційною та дистанційною торгівлею, що набуває дедалі більшого значення в загальній структурі споживання. Через відсутність єдиного податкового центру в класичних моделях e-commerce, держава часто втрачає можливість обліку та оподаткування значної частки оборотів, особливо у випадку імпорту товарів фізичним особам. Саме тому модель One Stop Shop (OSS/IOSS), імплементована в Європейському Союзі, стала прикладом ефективної практики, що дає змогу централізовано адмініструвати ПДВ шляхом сплати до бюджету країни споживання [40]. Це створює зручні умови для бізнесу, усуває фрагментацію податкового простору, зменшує витрати на комплаєнс і одночасно посилює контроль з боку фіскальних органів.

Узагальнено, запровадження "Marketplace VAT" відкриває нові горизонти для зміцнення дохідної бази бюджету, дозволяє акумулювати ПДВ без потреби

перегляду ставок або запровадження нових податків, і водночас не створює додаткового адміністративного тиску на малий бізнес. Такий підхід відповідає провідним принципам цифрової трансформації податкової системи, прозорості та справедливості оподаткування, а також підтримує розвиток сучасних інституційних інструментів, адаптованих до викликів платформізованої економіки. У довгостроковій перспективі ця модель здатна відіграти вирішальну роль у зменшенні обсягів тіньової діяльності в сегменті e-commerce, підвищенні добровільної податкової дисципліни та гармонізації податкового законодавства України із нормами Європейського Союзу, сприяючи інтеграції в єдиний цифровий ринок.

Ще одним стратегічним напрямом удосконалення адміністрування податку на додану вартість в Україні є інтеграція механізмів імпортного оподаткування з європейською системою Import Control System 2 (ICS2), що передбачає попередній контроль вантажів до їх фактичного прибуття. Запровадження такого інструменту дозволить здійснювати автоматизований ризик-аналіз зовнішньоторговельних операцій, зіставлення митної вартості із супровідною документацією, а також перевірку коректності обрахунку акцизів і податку на додану вартість ще до перетину митного кордону. Це дозволяє виявляти потенційні ризики на етапі завчасного аналізу інформації про товар, перш ніж вантажі фактично потраплять на митну територію України, що підвищує ефективність фіскального нагляду та дозволяє оперативно реагувати на загрози бюджетним надходженням.

Суть цієї концепції полягає в тому, що митні органи отримують доступ до попередньої електронної інформації про товар, яка дозволяє ідентифікувати ризикові поставки, заздалегідь провести аналіз контрагента, номенклатури, країни походження, митної вартості та інших параметрів угоди. На основі алгоритмів ICS2 формується набір фільтрів і сценаріїв ризику, що спрямовані на виявлення потенційно проблемних вантажів, зокрема щодо недекларування, неправдивого зазначення вартості, або невідповідності заявленого коду УКТ ЗЕД. Такий підхід істотно підвищує точність митного контролю, зменшує

можливості для зловживань, запобігає системним схемам ухилення від оподаткування та водночас прискорює митне оформлення для добросовісних імпортерів, що є особливо важливим у контексті сучасних викликів міжнародної торгівлі та безперебійного логістичного забезпечення внутрішнього ринку.

Підключення України до системи ICS2, яка вже діє в країнах Європейського Союзу, дозволить гармонізувати наші митно-податкові процедури з європейськими стандартами, забезпечити єдиний підхід до адміністрування ПДВ у трансграничних операціях та знизити рівень втрат бюджету від заниження митної вартості. Особливо це важливо в контексті обсягів імпортного ПДВ, який традиційно становить понад 60 % усіх надходжень цього податку в Україні. Крім того, інтеграція ICS2 передбачає посилення міжвідомчої взаємодії між Державною митною службою, Державною податковою службою, Міністерством фінансів та іншими суб'єктами, що дозволяє створити єдиний інформаційний простір для ефективного адміністрування та контролю за сплатою ПДВ.

Таким чином, інтеграція ICS2 не лише посилить контроль на етапі декларування, а й стане важливою передумовою для подальшої цифровізації системи адміністрування податків, сприятиме прозорості імпортних операцій і дозволить формувати якісні аналітичні масиви для прогнозування фіскальних надходжень, виявлення схем ухилення, вдосконалення ризик-орієнтованих підходів та зміцнення довіри бізнесу до держави. Це відповідає стратегії побудови сучасної, аналітично керованої податкової служби, орієнтованої на проактивне управління ризиками, підвищення ефективності податкового адміністрування та забезпечення стабільності доходів державного бюджету в умовах зовнішніх та внутрішніх викликів.

У межах концептуального оновлення системи адміністрування податку на додану вартість в Україні особливої уваги заслуговує впровадження моделі "High Tax Trust", яка передбачає створення й розширення так званого "білого списку" сумлінних платників податків. Цей підхід ґрунтується на ідеї диференційованого адміністрування, коли підприємства з високим ступенем податкової надійності

отримують преференції в обміні з контролюючими органами, що дозволяє перерозподілити ресурси держави на роботу з більш ризикованими суб'єктами господарювання. Ідеологія "High Tax Trust" передбачає не лише надання переваг, а й створення сприятливого податкового клімату, в якому платники розглядаються не як потенційні порушники, а як партнери держави. Це вимагає зміни філософії взаємодії між фіскальними органами та бізнесом, орієнтованої на взаємну довіру, прозорість та стимулювання добровільного дотримання податкового законодавства.. Цей підхід ґрунтується на ідеї диференційованого адміністрування, коли підприємства з високим ступенем податкової надійності отримують преференції в обміні з контролюючими органами, що дозволяє перерозподілити ресурси держави на роботу з більш ризикованими суб'єктами господарювання.

Ключовим елементом цієї моделі є встановлення чітких і прозорих критеріїв для потрапляння до переліку надійних платників ПДВ. Це можуть бути такі параметри, як стабільність податкових надходжень, відсутність простроченої заборгованості, частка безготівкових розрахунків, позитивна ділова репутація, а також наявність історії своєчасного та повного відшкодування ПДВ без виявлених зловживань. Підприємства, які відповідають таким критеріям, отримують доступ до низки переваг, зокрема спрощеного документообігу, прискореного відшкодування податку, скорочення кількості перевірок, а також автоматичний допуск до "зеленого коридору" у системі моніторингу критеріїв оцінки ризику (SMKOR).

Запровадження інституту "High Tax Trust" сприятиме не лише підвищенню ефективності адміністрування ПДВ, а й формуванню нової моделі партнерських відносин між бізнесом і державою. Такий підхід має потенціал істотно зменшити адміністративне навантаження на відповідальних платників податків і, водночас, сфокусувати контрольні зусилля на операціях, які мають ознаки ризикованості або шахрайства. Крім того, модель білого списку вже успішно апробована в низці європейських країн, зокрема в Нідерландах, Данії та Польщі, де довіра до

платника виступає фундаментом ефективного фіскального адміністрування в умовах цифрової трансформації.

Загалом ініціатива щодо розширення "білого списку" в межах концепції "High Tax Trust" становить важливий крок до формування справедливої, прозорої та ризикоорієнтованої системи адміністрування ПДВ в Україні. Вона дозволяє не лише оптимізувати державний контроль, а й створити стимули для відповідальної поведінки бізнесу, що позитивно впливатиме на рівень добровільного податкового комплаєнсу й стабільність надходжень до бюджету.

У контексті удосконалення системи адміністрування податку на додану вартість в Україні вагоме місце належить впровадженню механізму постконтролю за операціями з бюджетного відшкодування. З огляду на обсяги коштів, які повертаються платникам у межах цієї процедури, необхідним є забезпечення балансу між фіскальною ефективністю та мінімізацією ризиків зловживань. Пропозиція щодо автоматизованого постконтролю передбачає впровадження системи ризик-орієнтованого моніторингу протягом дванадцяти місяців після здійснення відшкодування ПДВ у сумі понад п'ять мільйонів гривень. Такий підхід базується на принципах податкової справедливості, об'єктивності та забезпечення цільового використання бюджетних коштів, що є особливо актуальним у період макрофінансової нестабільності та дефіциту бюджетних ресурсів.

Механізм автоматичного аудиту має включати оцінку аномальної динаміки фінансових показників платника, порівняння структури «вхідного» та «вихідного» ПДВ, виявлення ланцюгів транзакцій із підвищеним ризиком, а також індикативне зіставлення задекларованих показників із галузевими еталонами. У разі виявлення невідповідностей або ознак порушень, пропонується застосування пені в межах чинного законодавства, що стане додатковим стимулом до дотримання податкової дисципліни. Передбачається, що інформаційні системи аналізу повинні бути інтегровані з базами даних контролюючих та митних органів, що дозволить зменшити часові лаги виявлення

потенційних зловживань та посилити превентивну функцію адміністрування ПДВ.

Такий підхід дозволяє не лише підвищити прозорість і ефективність бюджетного відшкодування, а й уникнути надмірного тиску на сумлінних платників під час первинного розгляду заявок. Водночас акцент на післяопераційному контролі забезпечує своєчасне реагування на потенційні зловживання й мінімізує втрати державного бюджету в середньо- та довгостроковій перспективі. Застосування такого інструмента вимагає не тільки відповідного програмного забезпечення та кваліфікованого персоналу, але й гнучкої нормативно-правової бази, яка враховує галузеву специфіку та масштаби діяльності платників. Успішна реалізація цієї ініціативи потребує належної технічної підтримки, інтеграції з аналітичними модулями ДПС, а також нормативного закріплення процедур та критеріїв ризику. Таким чином, запровадження постконтролю відшкодування ПДВ виступає як інструмент забезпечення фіскальної стійкості, прозорості адміністрування та справедливого розподілу податкових ресурсів.

3.3. Оцінка очікуваного економічного ефекту від запропонованих заходів

У контексті вдосконалення адміністрування податку на додану вартість в Україні важливим елементом є комплексна оцінка очікуваного економічного ефекту від реалізації низки взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих заходів. Така оцінка є не лише показником ефективності конкретних ініціатив, а й критично важливою передумовою стратегічного планування податкової політики загалом. Сукупна дія модернізаційних інструментів, до яких належать впровадження SAF-T UA та е-аудиту, масштабне оновлення системи аналітичного блокування ризикових операцій SMKOR 3.0, повна цифрова фіскалізація роздрібних операцій через платформу e-Receipt 2.0, запровадження механізму розширеної відповідальності для маркетплейсів за модельною схемою Marketplace VAT, а також інтеграція з європейською митною системою

контролю ICS-2, створення механізму «білого списку» для відповідальних платників High Tax Trust і підвищення ефективності бюджетного відшкодування через постаудит, створюють передумови для системного підвищення дохідної частини державного бюджету. Усі ці інструменти не лише дозволяють розраховувати на суттєве зростання надходжень від ПДВ у короткостроковій перспективі, але й забезпечують фундаментальні зміни в архітектурі податкового адміністрування в Україні, сприяючи прозорості, підзвітності та довірі між бізнесом і державою.

На основі сукупності попередніх аналітичних розрахунків, які були верифіковані за результатами реалізованих пілотних проєктів, а також порівняльним аналізом із міжнародною практикою, прогнозується потенційний щорічний приріст надходжень до державного бюджету від ПДВ у межах від 43 до 55 млрд гривень. Такий діапазон демонструє як обережний (низький), так і оптимістичний (верхній) сценарії розвитку подій. Сценарій «Mid», який вважається найбільш вірогідним за умови поступового впровадження інструментів із урахуванням можливих труднощів адаптації та організаційних обмежень, передбачає додаткові надходження на рівні приблизно 49 млрд гривень щорічно. Найбільший внесок у загальний результат, відповідно до прогнозних моделей, забезпечує модернізація системи SMKOR 3.0, що передбачає зростання коефіцієнта VRR на 2–3 відсоткових пункти, а це дорівнює додатковим надходженням у розмірі 12–15 млрд гривень. Важливо наголосити, що ця система дає змогу не лише фільтрувати ризикові операції, а й зменшувати тиск на сумлінних платників завдяки алгоритмам машинного навчання.

Окреме значення має повноцінне впровадження SAF-T UA та е-аудиту. На основі результатів пілотного етапу можна очікувати, що ці інструменти дозволять генерувати додаткові 8–10 млрд гривень завдяки підвищенню точності перевірок, стандартизації податкових звітних форматів, зменшенню людського фактора у процесі контролю та оптимізації адміністративних процедур для платників. Система e-Receipt 2.0 сприятиме більшій прозорості готівкового обігу, дозволяючи ДПС у реальному часі аналізувати потік роздрібних продажів,

що особливо актуально в сегменті малого та мікробізнесу. Завдяки інструменту кеш-беку стимулюється запит на фіскальні чеки з боку покупців, що додатково сприяє виведенню операцій з «тіні» й може дати фіскальний ефект до 7 млрд гривень. У свою чергу, механізм Marketplace VAT зобов'язує платформи електронної комерції адмініструвати ПДВ від імені продавців, зокрема нерезидентів, що усуває численні прогалини в оподаткуванні дистанційних B2C-продажів і може додати ще 6–8 млрд гривень надходжень щорічно.

Інтеграція з системою ICS-2 відкриває можливість для якісного покращення контролю за імпортом ще до моменту його фізичного прибуття в Україну. Автоматизований аналіз митних декларацій, зокрема порівняння митної вартості, нарахованих акцизів і ПДВ, дозволяє ефективно виявляти випадки штучного заниження бази оподаткування, що дозволить акумулювати до 5,5 млрд грн додаткових надходжень. Система High Tax Trust, яка передбачає створення привілейованого статусу для сумлінних платників, стимулює добровільну сплату податків і знижує потребу в контрольних заходах, що в результаті може дати до 5 млрд грн фіскального ефекту. Водночас запровадження механізму постаудиту повернення ПДВ за великими сумами із застосуванням аналітичних індикаторів ризику дозволяє виявити частину помилкових чи недобросовісних заявок та компенсувати до 4 млрд гривень на рік.

Узагальнюючи вищевикладене, можна стверджувати, що комплекс заходів із цифровізації та модернізації адміністрування ПДВ не лише забезпечує значне зростання фіскальних надходжень, а й створює потужний інституційний ефект. Посилення аналітичного контролю, прозорість процедур, зменшення можливостей для зловживань і формування більш сприятливого податкового клімату сприяють довгостроковому підвищенню VRR, зміцненню податкової культури та забезпеченню стабільного, передбачуваного фінансування публічних видатків. Отже, очікуваний економічний ефект від реалізації зазначених ініціатив може стати ключовим чинником у формуванні сучасної

податкової системи України, здатної ефективно відповідати на виклики сьогодення та слугувати фундаментом сталого розвитку державних фінансів.

Оцінка очікуваного економічного ефекту від впровадження комплексу реформ у сфері адміністрування податку на додану вартість є необхідною передумовою для визначення ефективності державної фіскальної політики та доцільності реалізації запропонованих заходів. Такий аналіз є критично важливим у контексті забезпечення сталого бюджетного планування, дозволяючи не лише оцінити короткостроковий фіскальний ефект, але й передбачити довгострокові трансформації у податковій системі. З огляду на багатофакторний характер впливу, прогнозування базується на сценарному підході, який дозволяє розглядати як базову траєкторію змін, так і альтернативні траєкторії з урахуванням потенційних ризиків та можливостей, включаючи коливання макроекономічних умов, динаміку тіньової економіки та рівень технологічної адаптації бізнесу.

У сценарному аналізі економічного ефекту запропоновано три моделі розвитку: песимістичну, базову та оптимістичну. У кожному з них оцінюється очікуване додаткове надходження до державного бюджету внаслідок повномасштабного впровадження цифрових, процедурних та регуляторних інструментів удосконалення адміністрування ПДВ. Згідно з песимістичним сценарієм, у разі часткової реалізації заходів або зниженого рівня їх ефективності, додаткові надходження становитимуть приблизно 43 млрд гривень. У базовому сценарії, який враховує середні темпи імплементації та помірний рівень комплаєнсу з боку платників, прогнозується приріст на рівні 49 млрд гривень. Оптимістичний сценарій, за умов швидкої цифрової адаптації, високого рівня добровільної сплати та налагоджених процедур контролю, передбачає потенційне зростання надходжень до 55 млрд гривень на рік. Окрім прямого ефекту, очікується й непряма вигода — зростання податкової культури та зниження транзакційних витрат для бізнесу через спрощення адміністрування.

У перерахунку на абсолютні значення надходжень ПДВ у 2027 році, що передбачають збереження поточної динаміки базових надходжень (734,5 млрд

грн у 2024 році), нові обсяги надходжень можуть сягнути 777,5 млрд грн за песимістичним сценарієм, 783,5 млрд грн за базовим, і 789,5 млрд грн у разі реалізації найкращої моделі. Зростання фіскальної ефективності відображається й у прирості VRR (VAT Revenue Ratio): за песимістичного сценарію очікується підвищення на 5,1 відсоткового пункту, в базовому — на 5,8 п.п., тоді як оптимістичний сценарій передбачає приріст VRR на 6,5 п.п., що суттєво покращить загальний індекс податкової продуктивності. Такий приріст є порівнянним із результатами, яких досягли країни Центрально-Східної Європи після впровадження автоматизованих систем контролю та цифрового обміну податковими даними.

З урахуванням номінального ВВП 2024 року, очікуване зростання ПДВ-надходжень унаслідок реформ становитиме від 0,55 % до 0,70 % ВВП, що відповідає загальним фіскальним стандартам ефективної податкової політики країн із середнім рівнем доходу. Такий ефект є економічно відчутним і свідчить про високу еластичність податкових надходжень до інституційних змін. Важливо наголосити, що в межах цієї оцінки приріст доходів від ПДВ не враховує можливого мультиплікаційного ефекту, який може виникнути внаслідок загального покращення адміністрування податків, підвищення прозорості обліку та зниження рівня тінізації економіки, а також збільшення інвестиційної привабливості країни.

Таким чином, запровадження узгодженого комплексу заходів з удосконалення адміністрування ПДВ здатне суттєво підвищити ефективність функціонування державних фінансів, забезпечуючи стабільне збільшення податкових надходжень, покращення VRR та посилення фіскальної стійкості бюджету України в середньостроковій перспективі. Очікуваний ефект має не лише фінансове, але й системне значення, оскільки він закладає основу для побудови справедливої та сучасної податкової архітектури, орієнтованої на стійкий розвиток, підзвітність та інституційну зрілість.

Оцінка очікуваного економічного ефекту від реалізації комплексу заходів з удосконалення адміністрування податку на додану вартість в Україні потребує

не лише сценарного аналізу, але й глибокого економічного трактування результатів. Такий підхід дозволяє інтегрувати фінансові розрахунки із ширшим контекстом державної фіскальної стратегії та економічного зростання, а також об'єктивно оцінити потенціал системних реформ у сфері податкової політики.

Насамперед, фіскальна спроможність запропонованих змін виглядає значною: навіть у межах песимістичного сценарію, приріст надходжень на рівні 43 млрд гривень становить близько 0,55 % від номінального ВВП України, що еквівалентно більш ніж половині середньорічного бюджету на відновлення критичної інфраструктури у 2025 році. Такий обсяг фіскального ефекту може стати суттєвим додатковим джерелом фінансування для державних пріоритетів, зокрема у сферах оборони, соціального захисту та цифрової трансформації.

Структура джерел приросту демонструє зміщення акценту в бік цифрових інструментів: близько 70 % ефекту формується завдяки впровадженню технологічних рішень, таких як SAF-T UA, оновлена система SMKOR 3.0 та e-Receipt 2.0. Ці інструменти забезпечують не лише скорочення тіньового сектору, але й автоматизують контрольні функції держави, створюючи основу для прозорості та об'єктивної податкової звітності. Решта 30 % ефекту припадає на цільові регуляторні заходи, включаючи імплементацію моделі Marketplace VAT, інтеграцію з ICS-2 для контролю імпорту та ризик-орієнтовані підходи до постаудиту бюджетного відшкодування.

З точки зору податкового навантаження на бізнес, важливо підкреслити, що жоден із запропонованих заходів не передбачає підвищення основної ставки ПДВ (20 %), що свідчить про збереження податкової нейтральності. Ба більше, інструменти на кшталт High Tax Trust або прискореного відшкодування ПДВ для платників, які здійснюють безготівкові операції, створюють додаткові стимули до добровільного комплаєнсу, знижуючи адміністративні витрати для чесних компаній та покращуючи їх ліквідність.

Проте економічна ефективність таких заходів залишається чутливою до інституційних ризиків. Затримка із впровадженням SAF-T або SMKOR 3.0 щонайменше на один рік здатна зменшити сукупний фіскальний ефект на 10–12

млрд грн. Відмова від запровадження регулювання для маркетплейсів (Marketplace VAT) потенційно призведе до втрати ще 6–8 млрд грн щорічно. Таким чином, темпи та послідовність впровадження реформ критично важливі для досягнення прогнозованого результату.

Окрему увагу варто приділити мультиплікаційному ефекту, який ґрунтується на моделі еластичності зв'язку між ПДВ та номінальним ВВП ($\beta \approx 0,105$). Це означає, що додаткові 49 млрд грн податкових надходжень у базовому сценарії можуть стимулювати приріст «очищеного» ВВП на суму понад 460 млрд грн у середньостроковому періоді. Такий ефект досягається за рахунок зростання довіри до системи, підвищення прозорості бізнес-процесів, детінізації економіки та мультиплікатора державних витрат, що розширює внутрішній попит і підвищує інвестиційну активність.

Узагальнюючи, очікуваний економічний ефект від запропонованих заходів із модернізації адміністрування ПДВ в Україні виходить далеко за межі фінансового впливу та формує передумови для довгострокового економічного зростання. Успішна реалізація пакета заходів дозволить не лише збільшити доходи бюджету, а й зробити податкову систему більш справедливою, ефективною та орієнтованою на інноваційний розвиток.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження економічної сутності та значення податку на додану вартість було з'ясовано, що ПДВ є ключовим інструментом фіскальної політики, який виконує не лише функцію наповнення державного бюджету, а й регуляторну роль у стимулюванні внутрішнього виробництва, впливі на структуру споживання та цінову політику. ПДВ забезпечує високий ступінь нейтральності у відношенні до економічної поведінки суб'єктів господарювання, а його сучасна конструкція базується на принципах прозорості, ефективності та справедливості. Особливе значення має здатність цього податку до адаптації в умовах глобалізованої цифрової економіки.

Розгляд принципів, методів і моделей адміністрування ПДВ продемонстрував, що сучасна система управління цим податком в Україні є результатом глибокої трансформації в напрямі цифровізації, автоматизації та ризикоорієнтованого підходу. Ефективність адміністрування безпосередньо впливає на рівень фіскальної дохідності та довіру платників податків до державної системи. Впровадження Системи електронного адміністрування ПДВ, реєстру податкових накладних, індикаторів ризику та «єдиного вікна» для нерезидентів свідчить про прагнення до імплементації європейських стандартів і зміцнення податкової дисципліни.

У рамках теоретичних підходів до оцінки впливу ПДВ на доходи бюджету було доведено, що фіскальний ефект цього податку залежить як від ширини податкової бази, так і від якості адміністрування. Моделі еластичності доходів, симуляційні сценарії, показники VRR, C-efficiency та VAT Gap дозволяють всебічно оцінити ефективність податкової політики та виявити резерви для зростання надходжень. Використання кількісного моделювання є необхідною умовою для обґрунтованого бюджетного планування.

Протягом аналізованого періоду динаміка надходжень податку на додану вартість в Україні продемонструвала як загальну тенденцію до зростання, так і суттєві коливання, обумовлені економічними шоками, законодавчими змінами

та трансформаціями в адмініструванні податкової системи. З 2014 по 2024 рік спостерігалось істотне збільшення обсягів надходжень ПДВ — як у номінальному, так і в структурному вираженні, що свідчить про його посилення ролі в доходній частині бюджету. Зростання податкових надходжень забезпечувалося впровадженням електронного адміністрування, посиленням ризик-орієнтованих підходів до контролю та поступовою детінізацією економіки. Одночасно трансформація структури ПДВ — зокрема переважання імпортного компонента — свідчила про інтеграцію України у глобальні економічні процеси, однак також виявляла вразливість фіскальної системи до зовнішніх шоків. Аналіз свідчить, що попри кризові явища, включно з пандемією та повномасштабною війною, податок на додану вартість залишався ключовим джерелом наповнення бюджету, відображаючи як адаптивність економіки, так і ефективність вжитих фіскальних заходів.

Що стосується оцінки ефективності справляння ПДВ, вона підтвердила наявність різноспрямованих тенденцій, що корелюють із макроекономічною ситуацією, законодавчими змінами та структурними особливостями окремих галузей. Ефективність зростала в періоди реформ адміністрування, цифровізації, запровадження нових інструментів контролю та підвищення податкової культури. Водночас відзначено суттєві галузеві диспропорції, які свідчать про нерівномірність адміністрування та податкового навантаження. Зокрема, низький рівень ефективності в торгівлі, будівництві, енергетиці та агросекторі пояснюється як об'єктивними факторами (пільги, специфіка обліку), так і суб'єктивними — зокрема високим рівнем тінізації. Високі показники ефективності в державному управлінні, освіті, ІТ та фінансовому секторі підтверджують взаємозв'язок між технологічним розвитком, прозорістю діяльності та результативністю адміністрування. У підсумку, підвищення загального рівня ефективності ПДВ потребує не лише технічних удосконалень, але й інституційних змін, включаючи скорочення пільг, розвиток комплаєнс-механізмів і нагляд за ризиковими ланцюгами.

Фактори, що впливають на обсяг надходжень ПДВ, мають як макроекономічний, так і фіскальний характер. Інфляція, хоча формально збільшує податкову базу, виявилася недостатньо значущим фактором у довгостроковій перспективі: при перевищенні певного порогу вона супроводжується зниженням споживчої активності, збільшенням податкового кредиту та зростанням ухилення, що загалом знижує ефективність оподаткування. Натомість валовий внутрішній продукт (ВВП) продемонстрував тісний і статистично значущий зв'язок з ПДВ-надходженнями, що дозволяє вважати його надійним індикатором податкового потенціалу. Результати економетричного моделювання підтвердили, що зростання ВВП практично гарантовано супроводжується зростанням надходжень ПДВ, що підкреслює важливість стимулювання економічної активності як інструменту фіскальної політики. Отже, у формуванні бюджету особливу увагу слід приділяти комплексній взаємодії макроекономічних показників із системою адміністрування ПДВ, що дозволить забезпечити як стійкість доходів, так і прозорість оподаткування.

У межах дослідження було визначено низку внутрішніх резервів, здатних забезпечити суттєве зростання надходжень податку на додану вартість до державного бюджету України. Значний фіскальний потенціал криється в легалізації обігу цифрових активів, зокрема криптовалют і пов'язаних з ними транзакцій, що сьогодні залишаються частково поза податковим полем. Впровадження обов'язкової реєстрації криптобірж, підключення їх до національної податкової інфраструктури, застосування європейських стандартів (як-от CARF та DAC8) дозволить не лише контролювати обороти, але й забезпечити нове джерело стабільних надходжень. Окрім того, додаткові резерви можливі завдяки зниженню порогу реєстрації платником ПДВ, що сприятиме охопленню мікропідприємництва й детінізації сектора самозайнятості, а також через стимулювання безготівкових розрахунків, які є прозорішими й безпечнішими з фіскальної точки зору.

Реалізація окреслених резервів має супроводжуватись комплексом змін в адмініструванні ПДВ, серед яких ключовими є цифровізація процесів, застосування е-аудиту, модернізація системи моніторингу податкових накладних SMKOR 3.0, а також впровадження стандарту SAF-T UA. Такі заходи дадуть змогу автоматизувати обробку даних, підвищити точність аналізу ризиків і значно зменшити вплив людського чинника. Імплементация сучасних інформаційних технологій забезпечує цілісність і швидкість податкового контролю, знижує адміністративне навантаження на бізнес і водночас посилює превентивну функцію податкових органів. Інноваційні рішення на кшталт цифрових профілів платника, машинного навчання в аналізі даних, фіскалізації через E-Receipt 2.0 та інтеграції з імпоротною системою ICS2 дають змогу не лише посилити контроль, а й вибудувати нову архітектуру податкової системи, де домінує принцип ризикоорієнтованості, автоматизованості та партнерської моделі взаємодії держави з платниками. Значну роль у реформуванні адміністрування відіграє запровадження «білого списку» платників High Tax Trust, що створює умови для заохочення до добросовісної податкової поведінки та диференціації підходів до контролю залежно від ступеня ризику.

Оцінка очікуваного економічного ефекту від впровадження запропонованих заходів засвідчує їхню високу фіскальну результативність. За базовим сценарієм, приріст надходжень ПДВ може становити близько 49 млрд гривень на рік, при цьому оптимістичний сценарій передбачає до 55 млрд, а песимістичний – не менше ніж 43 млрд. Найбільшу частку в цьому прирості забезпечують цифрові інструменти адміністрування, зокрема SMKOR 3.0, SAF-T UA та е-аудит, що покращують VRR (коефіцієнт податкової продуктивності). Окремі інструменти, як-от Marketplace VAT, забезпечують адміністрування ПДВ у сегменті дистанційної торгівлі, зокрема щодо нерезидентів, а інтеграція з ICS2 дозволяє здійснювати попередній митний контроль на основі ризик-аналізу. Модель High Tax Trust сприяє зниженню тиску на добросовісний бізнес і дозволяє перерозподілити ресурси податкової служби на роботу з ризиковими платниками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондаренко Н. М. Економічна сутність податку на додану вартість як універсального акцизу. *The 10th International scientific and practical conference “Dynamics of the development of world science”*, м. Vancouver, 10–12 черв. 2022 р. Vancouver, Canada, 2020. С. 252–258.
URL: https://r.donnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/1455/DYNAMIC-S-OF-THE-DEVELOPMENT-OF-WORLD-SCIENCE_10-12.06.20.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=252.
2. Бюджетний кодекс України : Кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI : станом на 5 берез. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 03.05.2025).
3. Валовий внутрішній продукт (2002-2024). *Мінфін*. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/> (дата звернення: 03.05.2025).
4. Деякі питання електронного адміністрування податку на додану вартість : Постанова Каб. Міністрів України від 16.10.2014 № 569 : станом на 27 черв. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/569-2014-п#Text> (дата звернення: 03.05.2025).
5. Дзюба О., Волинець Ю. Податок на додану вартість: економічна сутність та особливості законодавчого закріплення в сучасних умовах. *Економічний аналіз*. 2012. Т. 10, № 2. С. 219–222.
6. Директива Ради 2006/112/ЄС від 28 листопада 2006 року про спільну систему податку на додану вартість : Директива Європ. Союзу від 28.11.2006 № 2006/112/ЄС : станом на 1 лип. 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_928#Text (дата звернення: 03.05.2025).
7. Доходи держбюджету України (2024). *Мінфін*. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/income/2024/> (дата звернення: 03.05.2025).

8. Електронний аудит: старт нової ери у податкових перевірках. *7eminar*. URL: <https://7eminar.ua/news/6789-elektronnii-audit-start-novoyi-eri-u-podatkovix-perevirkax> (дата звернення: 03.05.2025).
9. Індекс інфляції (2000-2025). *Мінфін*. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/> (дата звернення: 03.05.2025).
10. Історія ПДВ. Ціна держави. URL: <https://cost.ua/109-history-vat/> (дата звернення: 03.05.2025).
11. Лабінська А. Економічна сутність визначення розрахунків за податком на додану вартість. *Вісник студентського наукового товариства «ВАТРА» Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ*. 2016. № 29. С. 259–262. URL: <http://www.vtei.com.ua/doc/vupysk29.pdf#page=259>.
12. Матвійчук Л. О., Гоменюк І. В. Економічна сутність ПДВ та його роль у формуванні дохідної частини державного бюджету України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 11. С. 749–752. URL: <https://elar.khmnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/cd5466cb-81ad-4c90-82b1-cf817849dde5/content>.
13. Матухно М. О. Система адміністрування ПДВ в Україні: стан та перспективи розвитку. *Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління. Серія 1: Економіка*. 2014. Т. 3. С. 142–146. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NvChdieu_2014_3_22.
14. Митний кодекс України : Кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI : станом на 20 квіт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення: 03.05.2025).
15. Окремі показники декларування ПДВ по галузям. *Державна податкова служба України*. URL: <https://tax.gov.ua/data/files/479918.pdf>.
16. Податковий кодекс України : Кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI : станом на 1 квіт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 03.05.2025).

17. Помісячно податкова ефективність з ПДВ на рівні класу. *Державна податкова служба України*. URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/pomisyachno-podatкова-efektivnist-z-pdv/> (дата звернення: 03.05.2025).
18. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства фінансів України : Наказ М-ва фінансів України від 09.08.2024 № 400 : станом на 1 жовт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1302-24#Text> (дата звернення: 03.05.2025).
19. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо покращення адміністрування та перегляду ставок окремих податків і зборів : Закон України від 23.11.2018 № 2628-VIII : станом на 2 квіт. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-19#Text> (дата звернення: 03.05.2025).
20. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у період дії воєнного стану : Закон України від 10.10.2024 № 4015-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4015-20#Text> (дата звернення: 03.05.2025).
21. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо вдосконалення онлайн-комунікації з платниками податків та уточнення окремих положень законодавства : Закон України від 23.02.2024 № 3603-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3603-20#Text> (дата звернення: 03.05.2025).
22. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей податкового адміністрування податків, зборів та єдиного внеску під час дії воєнного, надзвичайного стану : Закон України від 12.05.2022 № 2260-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2260-20#Text> (дата звернення: 03.05.2025).
23. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень : Закон України від 30.11.2021 № 1914-IX.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1914-20#Text> (дата звернення: 03.05.2025).

24. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей податкового адміністрування під час воєнного стану для платників податків з високим рівнем добровільного дотримання податкового законодавства : Закон України від 18.06.2024 № 3813-IX.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3813-20#Text> (дата звернення: 03.05.2025).

25. Про внесення змін до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам : Постанова Каб. Міністрів України від 30.04.2024 № 477.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/477-2024-п#Text> (дата звернення: 03.05.2025).

26. Про внесення змін до Порядку електронного адміністрування податку на додану вартість : Постанова Каб. Міністрів України від 30.12.2015 № 1177.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1177-2015-п#Text> (дата звернення: 03.05.2025).

27. Про внесення змін до Порядку електронного адміністрування податку на додану вартість та визнання такою, що втратила чинність, постанови Кабінету Міністрів України від 25 січня 2012 р. № 73 : Постанова Каб. Міністрів України від 19.07.2017 № 536. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/536-2017-п#Text> (дата звернення: 03.05.2025).

28. Про Державний бюджет України на 2025 рік : Закон України від 19.11.2024 № 4059-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20#Text> (дата звернення: 03.05.2025).

29. Про затвердження Змін до Порядку ведення податковими органами оперативного обліку податків, зборів, платежів та єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Наказ М-ва фінансів України від 01.10.2024 № 482 : станом на 25 листоп. 2024 р.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1566-24#Text> (дата звернення: 03.05.2025).

30. Про затвердження Змін до форми податкової декларації про майновий стан і доходи та Інструкції щодо заповнення податкової декларації про майновий стан і доходи: Наказ М-ва фінансів України від 28.08.2023 № 467.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1817-23#Text> (дата звернення: 03.05.2025).

31. Про затвердження Положення про форму та зміст розрахункових документів/електронних розрахункових документів, Порядку подання звітності, пов'язаної із використанням книг обліку розрахункових операцій (розрахункових книжок), форми № ЗВР-1 Звіту про використання книг обліку розрахункових операцій (розрахункових книжок): Наказ М-ва фінансів України від 21.01.2016 № 13: станом на 11 січ. 2025 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0220-16#Text> (дата звернення: 03.05.2025).

32. Про затвердження порядків з питань зупинення реєстрації податкової накладної/розрахунку коригування в Єдиному реєстрі податкових накладних: Постанова Каб. Міністрів України від 11.12.2019 № 1165: станом на 21 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1165-2019-п#Text> (дата звернення: 03.05.2025).

33. Про затвердження форм та Порядку заповнення і подання податкової звітності з податку на додану вартість: Наказ М-ва фінансів України від 28.01.2016 № 21: станом на 1 жовт. 2024 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0159-16#Text> (дата звернення: 03.05.2025).

34. Тарасенко Л., Павлоцька К. Податок на додану вартість: питання організації та методики обліку. *Галицький економічний вісник*. 2022. № 1 (74). С. 53–60.
URL: <https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/pdf/74/1042.pdf>.

35. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми

державами-членами, з іншої сторони : Угода Україна від 27.06.2014 : станом на 30 листоп. 2023 р.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 03.05.2025).

36. Фоміна Т. В., Базанова К. А. Історичні передумови виникнення та механізм справляння податку на додану вартість. *Здоров'я і суспільство в умовах війни* : 36. наук. ст., м. Кропивницький. 2022. С. 286–289.
URL: <https://vmurol.kr.ua/wp-content/uploads/2022/11/Збірник-статей-2022.pdf#page=287>.
37. Цікаво про податки: історія податку на додану вартість (ПДВ). *Агрохім-Партнер*. URL: <https://agrohp.com.ua/news/novina-92>.
38. Шульга Т. М. Адміністрування податків на додану вартість. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 10. С. 462–464.
URL: http://lsej.org.ua/10_2023/111.pdf.
39. Як правильно розрахувати ПДВ. *SoftInform*.
URL: <https://www.softinform.com.ua/news/iak-pravyлно-rozrakhuvaty-pdv-6-osnovnykh-metodiv/> (дата звернення: 03.05.2025).
40. A law that increases taxes in Ukraine has already entered into force. *Integrites*.
URL: <https://www.integrites.com/publications/a-law-that-increases-taxes-in-ukraine-has-already-entered-into-force/> (date of access: 03.05.2025).
41. Consumption Tax Trends 2024 Draft tables for verification and update. *Organisation for Economic Co-operation and Development*.
URL: <https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/about/programmes/oecd-data-collection-programme/taxation/consumption-tax-trends/guidance-for-completing-the-tables.pdf>.
42. DAC8. Taxation and Customs Union. URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/taxation/tax-transparency-cooperation/administrative-co-operation-and-mutual-assistance/directive-administrative-cooperation-dac/dac8_en (date of access: 03.05.2025).

43. How electronic payments can bridge the tax gap. *Global Government Forum*.
URL: <https://www.globalgovernmentforum.com/how-electronic-payments-can-bridge-the-tax-gap/> (date of access: 03.05.2025).
44. SAF-T UA. Державна податкова служба України.
URL: <https://tax.gov.ua/baneryi/saf-t-ua> (date of access: 03.05.2025).
45. Sarnowski J., Selera P. Cashless Taxpayer: An Innovative Tool to Stimulate Reduction of the Shadow Economy in Poland. *International VAT Monitor*. 2022. Vol. 33, no. 1. P. 7–17. URL: <https://doi.org/10.59403/3z4jfcz>.